

papers

empordanesos

Suplement Literari i Cultural

ANY I (Segona època) NÚMERO 9 SETEMBRE 1984/Figueres (Alt Empordà)

Coordinació i edició a cura de Rafael Pascuet

L'últim viatge de Walter Benjamin.— Un dia de setembre de 1940 moria a Portbou Walter Benjamin, el més atractiu a hores d'ara dels pensadors de l'anomenada Escola de Frankfurt. Atrapat entre una França ocupada pels nazis i una Espanya franquista, Portbou fou el fatal *cul de sac* on aquell home solitari i donat a la malenconia trobà la mort en circumstàncies encara no del tot aclarides. Ara, 44 anys després de la tragèdia, publiquem en aquestes pàgines un document encara inèdit entre nosaltres sobre aquells fets, sobre la vàlua testimonial del qual és

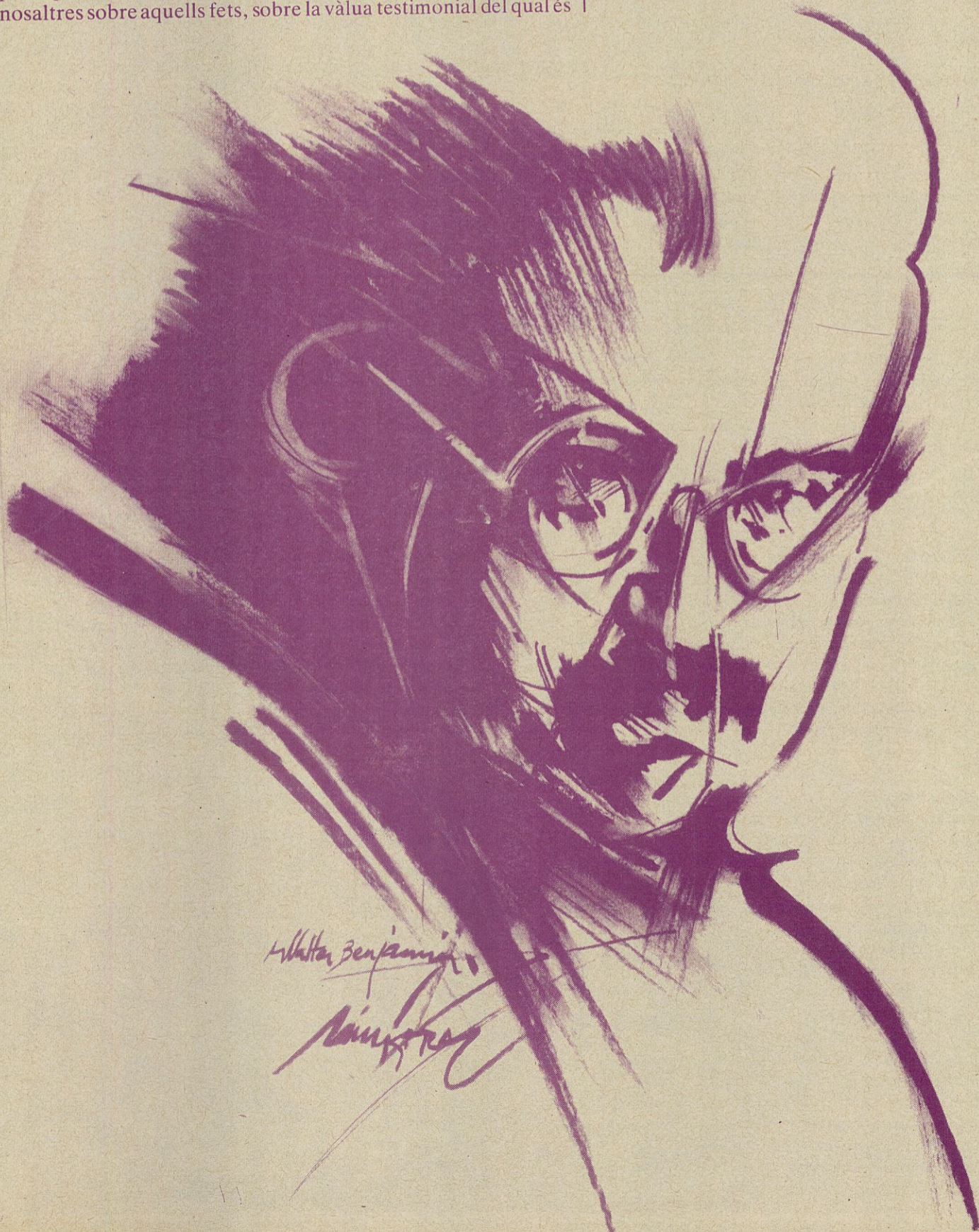
innecessari d'insistir. Es tracta de l'evocació corregida per l'afectivitat que **Lisa Fitko**, l'amiga que va ajudar-lo a creuar clandestinament la frontera, escriví al 1980 d'aquell últim viatge de l'escriptor berlinès, jueu i marxista heterodox que féu de l'exercici radical del pensament una norma d'insubornable conducta. Dos anys després, el 1982, Lisa Fitko publicà el seu treball en una minoritària revista de Munic, text ara exhumat i traduït per **Carme Casals**.

Port Vendres
25 setembre 1940

Recordo despertar en aquella cambra estreta on havia anat a dormir unes poques hores abans. Algú picava a la porta. Devia d'ésser la nena del pis de sota; vaig sortir del llit i vaig obrir. Però no era la nena. Era un dels nostres amics, Walter Benjamin, un dels molts que havien arribat a Marsella quan els alemanys envaiïren França. Era el *vell* Benjamin, com jo l'anomenava normalment, no sé massa bé el per què, ja que tenia 48 anys. Ara la pregunta que em faig és com arribà fins aquí.

«Estimada senyora», va dir-me, «accepteu si us plau les meves disculpes per aquesta molèstia». El món s'ensorrava, vaig pensar, però no la *politesses* de Benjamin. «El senyor Gemahl», continuà, «va dir-me com trobar-la. També em va dir que vostè em portaria a l'altre costat de la frontera, a Espanya». El senyor Gemahl, el meu marit, segurament va dir això. Ell estava segur que jo podria fer-ho, fos el que fos.

Benjamin estava encara dempeus, amb la porta oberta, perquè no hi havia espai per una segona persona entre el llit i la paret. Ràpidamet vaig dir-li que m'esperés al cafè de la plaça del poble.

biblioteca

BIBLIOGRAFIA BÀSICA DE/SOBRE WALTER BENJAMIN

Iluminaciones

Vols. I-IV

W.B.

Traducció de Jesús Aguirre
Taurus. Madrid. 1972

Discursos interrumpidos

Vols. I/II

W.B.

Traducció de Jesús Aguirre
Taurus. Madrid. 1973

El narrador

W.B.

Traducció de Jesús Aguirre
Revista de Occidente. Núm. 129.
Madrid. 1973

Ensayos escogidos

W.B.

Traducció d'H. A. Murena
Sur. Buenos Aires. 1967

Sobre el programa de la filosofía pura y otros ensayos

W.B.

Traducció de R. J. Vernengo
Monte Avila. Caracas. 1970

Angelus Novus

W.B.

Traducció d'H. A. Murena
Pròleg d'Ignacio de Solá-
Morales
Edhasa. Barna. 1971

Infancia berlinesa 1892/1900

W.B.

Traducció d'H. Wagner
Alfaguara. Madrid. 1982

L'obra d'art a l'època de la seva reproductibilitat gràfica

W.B.

Traducció i pròleg de J.F.
Yvars
Edicions 62. Barna. 1983

Walter Benjamin; Bertolt Brecht; Hermann Broch; Rosa Luxemburgo

Hanna Arendt

Traducció de Lluís Izquierdo
i José Cano.
Anagrama. Barna. 1971

Über Walter Benjamin

T. W. Adorno

Suhrkamp. Frankfurt. 1970

Walter Benjamin, die Geschichte einer Freundschaft

Grshom Scholem

Suhrkamp. Frankfurt. 1976

L'últim viatge de Walter Benjamin

Sortirem del cafè per poder parlar sense ser escoltats. Llavors vaig explicar-li que des de la meua arribada a aquesta regió, ara feia una setmana, havia trobat la manera de creuar la frontera. Havia començat per baixar fins el port i parlar amb alguns estibadors. Un d'ells m'adreçà al senyor Azéma, alcalde del pròxim poble, Banyuls, l'home que segons m'havien dit a Marsella m'ajudaria a trobar un camí segur per als nostres familiars i amics que estaven disposats a passar a l'altra banda. Era un vell socialista dels que havien ajudat a la República espanyola passant desesperadament metges, infermeres i medicines a l'altre costat de frontera durant la guerra civil.

Vaig seguir explicant-li a Benjamin la bellíssima persona que era l'alcalde Azéma, que havia passat moltes hores amb mi preparant el més mínim detall. Malhauradament, el famós camí que seguia arran dels murs del cementiri de Cervera estava

tancat. Havia estat un camí molt fàcil, i un bon nombre de refugiats l'havia utilitzat durant uns pocs mesos; però ara era molt vigilat per la policia francesa, sens dubte seguint ordres de la comissió alemanya.

Així que l'únic camí segur que quedava, segons l'alcalde, era l'anomenada «ruta Lister», la qual cosa volia dir que havíem de creuar els Pirineus més a l'oest i a una altura molt més gran.

«Molt bé», va dir-me Benjamin; «mentre que sigui un camí segur. He sofert una crisi cardíaca i hauré de caminar a poc a poc. A més, hi ha dues persones més que feren amb mi el viatge a Marsella i que també necessiten creuar la frontera: una tal senyora Gurland i el seu fill. Podrien venir amb nosaltres?». «És clar; és clar que sí», vaig dir-li, «però us n'adoneu que jo no sóc una guia competent en aquesta regió?». En realitat, quasi no conec el camí. Només tinc un tros de paper on l'alcalde dibuixà de cor un mapa de la ruta, així com alguns detalls —una cabanya a l'esquerra, un planell amb set pins que hem de

deixar a la dreta, una vinya que s'enfila i que duu al punt correcte... Voleu córrer el risc?».

«Sí», digué Benjamin sense cap vacil·lació. «El vertader risc seria no anar-hi», afegí. Fou llavors quan vaig recordar que no era aquest el primer intent de Benjamin per a sortir del parany. Impossible d'oblidar per a qualsevol que conegués el seu anterior intent.

L'atmosfera apocalíptica de la Marsella del 1940 produïa diàriament l'absurda història de temptatives de fuga: vaixells fantàstics i capitans de falla, visats de països desconeguts i passaports de nacions que ja no existien. Però encara érem capaços de riure'ns —havíem de riure, si volíem sobreviure— del vessant còmic d'algunes d'aquestes tragèdies. I el riure fou irresistible quan el doctor Fritz Fraenkel, de cos fràgil i cabells grisosos, i el seu amic Walter Benjamin, amb el seu cap de savi i els seus ulls penetrants darrera unes ulleres gruixudes, havien aconseguit camuflar-se, mitjançant suborn, en un mercant vestits de mariners francesos.

No arribaren massa lluny, naturalment, però aprofitant la confusió general pogueren escapolar-se.

Acordàrem que tornàrem a veure l'alcalde Azéma un cop més, aquesta vegada junts, i poder així memoritzar tots els detalls. Vaig informar la meua cunyada del nostre projecte —ella, el nen i jo volíem creuar la frontera la setmana següent per anar a Portugal— vaig anar cap a Banyuls amb Benjamin.

Recordo que trobàrem l'alcalde en el seu despatx, i recordo també com tancà la porta amb clau i després ens donà les instruccions i contestà les nostres preguntes. Dos dies abans, després que ell m'hagués dibuixat el croquis de la ruta, ens apropàrem a la finestra i m'assenyalà les direccions correctes, el llunyà planell amb els set pins i la serralada que havíem de travessar. Jo vaig dir-li que, sobre el paper, tot semblava un senzill passeig, però que, en realitat, havíem de creuar els Pirineus... Ell es posà

Puntualització necessària

Aquest estiu Joan Goytisolo va sorprendre molts en publicar a «El País» un article amb un títol alhora suggestiu i contundent: «El crimen fué en Portbou». L'article, que parlava de la personalitat de Walter Benjamin, mort a Portbou el 26 de setembre de 1940 tot fugint dels nazis, conté una crítica injusta: «Nadie se ha esforzado entre nosotros, ni siquiera desde el acceso al poder de un partido de historial antifascista, en aportar nueva luz al esclarecimiento definitivo de los hechos ni en promover el gesto simbólico de reparación debida a la víctima».

Goytisolo, que deu desconèixer la vida i les inquietuts que es donen a les nostres comarques, oblida determinats fets i accions que contradiuen absolutament les seves observacions. Primer perquè no s'ha d'oblidar que l'interrogant sobre la mort de Walter Benjamin fou tret a la palestra pel pintor gironí Lluís Bosch Martí, el qual juntament amb el desaparegut figuerenc Carles Sanchez Costa publicaren uns excel·lents treballs d'investigació sobre aquesta desgraciada circumstància al «Punt Diari». En segon lloc, no es pot amagar que a la revista «Presència» corresponent al número d'agost-

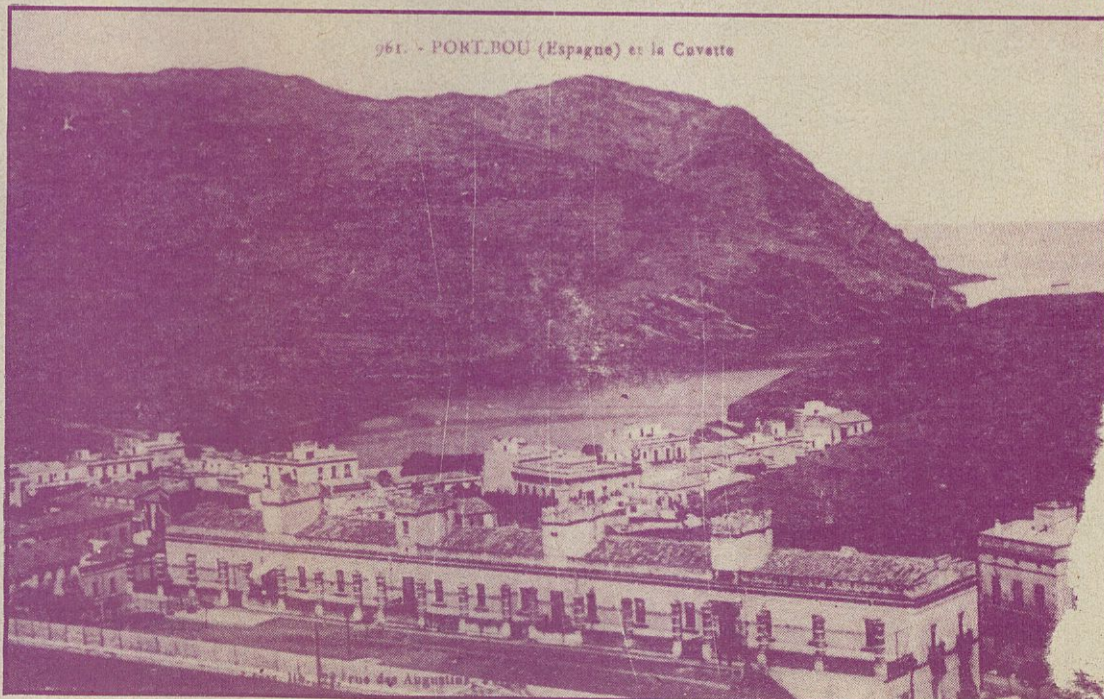
setembre de 1979, diverses persones tornaren a incidir sobre el tema: Ernest Lluch sobre el paralelisme de la mort de Benjamin amb la de l'austro-marxista Rudolph Hilferding; Lluís Bosch Martí sobre la polèmica a l'Escola de Frankfurt entre els intel·lectuals orgànics i els crítics; i Mariona Sobrequés reinicidint sobre l'interrogant de suïcidi o assassinat a Portbou. En tercer lloc, el PSC de les comarques gironines va organitzar al desembre de 1979 diversos actes en homenatge a Benjamin. En resum: una exposició de colla-

ges del grup Praxis; una taula rodona sobre la crisi de la cultura i el marxisme amb Raimon Obiols i Xavier Rubert de Ventós; i la projecció de «La caída de los dioses» amb un col·loqui a càrrec de Carmel Rosa. Aquests actes varen cloure a Portbou amb una conferència de Lluís Mª de Puig, precedida d'unes paraules de recolzament del llavors primer tinent d'alcalde, el socialista Josep Mª Moré. Finalment l'homenatge es finalitzà al cementiri de Portbou, on una munió de socialistes feren una ofrena floral a la

suposada tomba de Benjamin. En aquest acte hi havia, entre d'altres, els senadors J. Sobrequés i F. Ferrer, Just Casero, Joan Manuel del Pozo, alhora que una representació del PSUC i de les Joventuts Socialistes. En aquest lloc, es pot donar testimoni dels esforços anònims de molts socialistes, per a reconstruir la història de la trista estada de Walter Benjamin a Portbou aquell setembre de 1940.

Simplement, Joan Goytisolo no té raó en aquest punt.

Alfons Romero

961. > PORTBOU (Espanya) et la Cavette

a riure: «Es allà on és Espanya, a l'altre costat de les muntanyes».

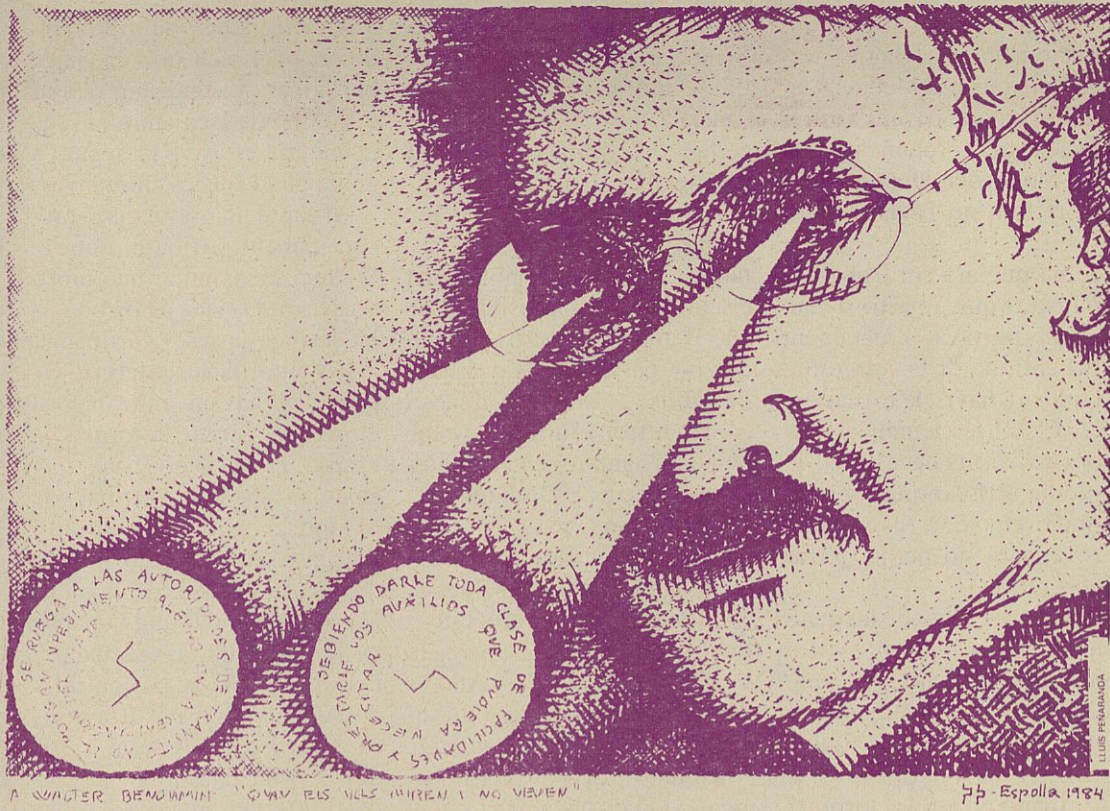
Ara, però, ens suggeria que aquella mateixa tarda féssim una passejada per la primera part de la ruta, per tal de comprovar si podíem trobar el camí. «Pugeu fins aquest clar del bosc», digué assenyalant el mapa. «Després torneu i ho proveu amb mi, passeu la nit a la pensió i demà de matí, cap a les cinc, us poseu de nou en camí i arribeu fins la frontera». Benjamin demanà a quina distància està el clar del bosc. «Menys d'una hora; bé, no més de dues hores... un passeig agradable», precisà l'alcalde. Ens acomiadarem. «*Je vous remercie infiniment, monsieur le Maire*», vaig escoltar que deia Benjamin. Encara puc sentir la seva veu.

Anàrem a veure els seus companys, que esperaven a la pensió, i els vàrem explicar els nostres plans. Semblaven persones disposades a col·laborar i no pas del tipus de gent de que de tot es queixa i que tanta por em fa en situacions delicades. Poc després, sortírem. Caminàvem lentament, com turistes que gaudeixen el paisatge. Benjamin portava una gran cartera negra, que devia haver recollit a la pensió. Semblava pesada i em vaig oferir a transportar-la. «Aquest és el meu nou manuscrit», explicà. «Però, per què el porteu per donar aquest passeig?», vaig preguntar-li. «Héu de comprendre que aquesta cartera és el més important per a mi», va dir-me. «No em puc arriscar a perdre-la: és un manuscrit que cal que es salvi. És més important que no pas jo».

Vaig pensar que aquesta expedició no seria gens fàcil. Walter Benjamin i les seves maneres enigmàtiques: ell és així. També havia agafat la cartera quan es va disfressar de mariner en el port de Marsella? però millor seria oblidar-se d'aquest afer i fixar-me en el camí, vaig dir-me, tot tractant de desxifrar les indicacions del petit mapa d'Azéma.

Aquí estava la borda enderrocada que l'alcalde havia esmentat, la qual cosa volia dir que no ens havíem perdut... encara. Després trobàrem, a l'esquerra, el viarany amb una petita inclinació i, més enllà, la roca enorme que ell havia descrit. I un clar al bell mig del bosc: aquest devia de ser, ho havíem aconseguit després de quasi tres hores.

Segons Azéma, havíem fet aproximadament una tercera part del matí. Vàrem seure i descansàrem una estona. Ben-

A WALTER BENJAMIN: "¿VAN BUS VELS (WIKEN) I NO VIEVEN?"

75 - Espolla 1984

jamin s'allargassà sobre l'herba i tancà els ulls; aquell camí havia estat fadigós per a ell, vaig pensar.

Ja érem a punt de començar el camí de tornada, però Benjamin no s'aixecava. Es troba bé?, vaig preguntar-li. «Em trobo bé; aneu endavant», va dir-me. «I vostè?» «Jo em quedo aquí. Passaré aquí la nit i demà de matí ja ens trobarem».

Això era pitjor del que es podria esperar. Era una insensatesa. Erem a finals de setembre i ja començava a fer fred, i ell no tenia res amb què cobrir-se; tampoc res per menjar o beure. Però ell va dir que aquesta decisió de passar la nit tot sol al bell mig del bosc es basava en un raonament molt simple. El seu objectiu era creuar la frontera i evitar que ni ell ni el manuscrit no caiguessin en mans de la Gestapo. Ara havia aconseguit ja una tercera part d'aquest objectiu, i si havia de tornar al poble i refer el camí tot sencer l'endemà, el seu cor probablement no ho resistiria. Per tant, es quedaria.

Jo vaig seure de nou i vaig dir-li: «En aquest cas, jo també em quedaré». Benjamin va somriure. No era raonable que jo em quedés allí, explicà tranquil·lament. Segons ell era essencial que jo parlés novament amb Azéma i pogués dormir bé aquella nit. Solament així podria guiar els Gurland abans de la sortida del sol sense cap possible error ni retard, i continuar així fins la frontera.

Per descomptat que jo sabia tot això. I, sobretot, que havia de trobar pa sense els cupons de racionament i tal vegada alguns tomàquets i confitures

del mercat negre per poder caminar tot el dia. Crec que únicament havia intentat impressionar Benjamin, però evidentment no ho havia aconseguit.

A la baixada vaig tractar de concentrar-me per tal que al matí següent fos capaç de trobar el camí. Però el meu cap seguia donant voltes: Benjamin no hauria de ser allà dalt tot sol, tot això és un error... Ho havia plantejat per endavant? O potser la caminada l'havia extenuat tant que un cop arribats havia decidit de quedar-se? Però hi havia aquesta pesada cartera que ell havia portat. Restaven intactes els seus instints de supervivència? En cas de perill, què faria amb la seva manera de raonar tant peculiar?

Tot semblava anar bé a l'endemà. El perill de ser vist per la policia o pels guàrdies de la duana era molt gran, sobretot en sortir del poble i començar a pujar pels turons. Azéma havia insistit: sortiu abans de la sortida del sol, confoneu-vos amb els veremadors, no porteu res llevat d'una motxilla petita, i no enraoneu. D'aquesta manera les patrulles no us podran distingir dels pobletans. La senyora Gurland i el seu fill seguiren acuradament aquestes instruccions, que jo els havia explicat; i jo no vaig tenir cap problema per trobar el camí.

Com més ens apropàvem al clar del bosc, més nerviosa em trobava. Benjamin seria allí? Estaria viu? La meua imaginació girava com un calidoscopi. Finalment, arribàrem. Benjamin era allí. Viu. Es va aixecar, mirant-nos amistosament. Fou aleshores quan vaig fixar-me en la seva cara. Què havia passat?

Aquelles taques morades que lluia sota els ulls podien ser un símptoma d'un atac de cor. Ell endevinà els meus pensaments i tot treient-se les ulleres i passant-se el mocador per la cara em digué: «Oh, això és la rosada, sap? Veu les pestanyes dins la muntura? Doncs quan es mullen, taquen» El meu cor es tranquil·litza.

A partir d'aquí la pujada es feia més dreta. També començàrem a dubtar repetidament quina direcció prendre. Em va sorprendre que Benjamin pogués entendre força bé el nostre petit mapa, i d'aquesta manera ajudar-me a orientar-nos i a mantenir-nos en el camí correcte, encara que la paruala «camí» cada vegada era més simbòlica. En realitat, hi havia rastres d'un caminet entre pedreres i una vinya molt dreta que mai no oblidaré.

Però primer haig d'explicar què és allò que feia que aquesta ruta fos tan segura. Seguint la pujada inicial, el traçat corria paral·lel al «camí oficial», molt conegut, que seguia la carena i era força transitable. El «nostre» camí — la ruta Lister, vell camí de contrabandistes — anava per sota, una mica amagat, protegit per la barbacana de la cresta, fora de l'abast visual dels guàrdies francesos que patrullaven a dalt. En algun punt, els dos camins s'aproximaven molt i havíem de guardar silenci.

Benjamin caminava a poc a poc i a un ritme uniforme. A intervals regulars — crec que cada deu minuts —, parava i reposava aproximadament un minut. Llavors seguia al mateix ritme. Ho havia calculat

durant la nit. Em digué: «Amb aquest ritme podré arribar al final. Haig de reposar abans d'esgotar-me». Quin home tan estrany! Un cap totalment clar, una força interior inflexible i, malgrat tot, un home matusser. La naturalesa de la seva força, va escriure Benjamin, era «paciència que no res no pot conquerir-la». Llegint això anys després, el vaig veure altra vegada caminant a poc a poc pel camí de la muntanya i les seves contradiccions van perdre una mica de la seva absurditat.

El fill de la senyora Gurland, Josep, que tenia uns quinze anys, i jo portàvem per torns el maletí negre; era terriblement pesat però, recordo, tots estàvem de bon humor. Fins i tot tinguérem alguna conversació senzilla i intrascendent, però la major part del temps estàvem callats vigilant el camí.

Ara, quan Walter Benjamín és considerat un dels més destacats erudits i crítics d'aquest segle, a vegades em demanen coses com aquestes: què va dir del manuscrit?; va comentar els continguts?; va desenvolupar algun nou concepte filosòfic?; Déu meu, jo estava preocupada conduint el petit grup de muntanya amunt i la filosofia hauria d'esperar a que arribéssim a la baixada. Allò que ara importava era salvar unes persones dels nazis. Sota cap circumstància, Benjamin no es separaria del seu *llast*; hauríem d'arrossegar aquell *monstre* per aquelles muntanyes.

Ara ens trobarem amb una altra vinya encara més pronunciada. No hi havia cap camí. Ens enfilàvem entre els dolços i foscos raïms de Banyuls, ja gairebé madurs. Recordo la vinya gairebé vertical, però aquests records de vegades distorsionen la geometria. Aquí, per primera i única vegada, Benjamin va flaquejar. Josep i jo el vàrem agafar i amb els seus braços per sobre les nostres esquenes l'arrosegàrem — a ell i al maletí — fins a dalt de la muntanya. Respirava profundament, però no deixà escapar cap queixa, ni tan sols un sospir. Únicament seguia mirant de reüll el seu maletí negre.

Passada la vinya, descansàrem. El sol ja escalfava força, la qual cosa ens recordà que feia quatre o cinc hores que caminàvem. Férem un mos amb el menjar que portava a la meua petita motxilla; però ningú no va menjar masa. Els

nostres estòmacs s'havien encongit durant els últims mesos de camps de concentració, de retirades caòtiques. Darrera nostre deixàvem una nació que fugia cap el sud. Deixàvem pobles buits i ciutats fantasmals, sense vida, sense soroll, fins que els tancs alemanys s'engolien la quietud. Però aquesta és una altra història, una història molt llarga.

Però ara em trobo asseguda a algun lloc dels Pirineus menjant una llesca de pa que havia aconseguit amb tiquets de racionament falsos, i Benjamin em demanava els tomàquets: «Seria tan amable de donar-me un tomàquet...?» El bo Benjamin i les seves cerimònies maneres, pròpies de la cort castellana. Ens aixecàrem i començàrem a caminar fadigosament. El camí era ara raonablement dret, pujant molt poc. Però era ple de sots i hagué de resultar extenuant per a Benjamin. Els seus passos eren més lents i reposava una mica més, sempre a intervals regulars, consultant el rellotge. Semblava estar completament absort pel treball de cronometrar-se.

Llavors arribàrem al cim. Jo m'havia avançat i vaig aturar-me per mirar. La vista apare-

gué de sobte. A baix de tot, d'allà on havíem vingut, tornava a aparèixer el Mediterrani. A l'altra banda, davant nostre, penya-segats pronunciats: la costa espanyola. Dos móns de blavor. Mai no havia vist res tan bell.

Sabia que ara em trobava a Espanya, i que a partir d'aquí el camí portava directament dins l'entrada de la ciutat. Sabia que ara havia de tornar en rera. Els altres tenien els papers i els visats necessaris; jo no podia arriscar-me a ser detinguda en terra espanyola. Però encara no podia deixar aquest grup.

Tres dones, dues de les quals reconec vagament, varen creuar-se en el nostre camí. Recordo que parlàvem una estona i que tot seguit continuaren el seu camí cap a Portbou. La trobada no em va sorprendre ni em va impressionar, donat que hi havia molta gent que intentava escapar per les muntanyes. Llavors trobàrem un bassal. L'aigua era verdosa, llefiscosa, pudenta, i Benjamin s'agenollà per beure. «Vostè no pot beure d'aquesta aigua», vaig dir-li, «és brutíssima i segurament està contaminada». La meua cantimplora estava buida, però ell mai no havia dit que tingués set. «Dispensi», em digué Benja-

min, «però no tinc altra elecció. Si no bec, probablement no podré seguir fins el final». Llavors s'inclinà cap el bassal. «Escolti», vaig dir-li, «quasi bé ja hem arribat. Un tros més i ho haurà aconseguit. Sé que pot fer-ho. Però beure d'aquest fang és impensable: pot agafar els tifus...» «És possible», digué Benjamin, «però el pitjor que pot passar-me és que mori de tifus... després d'haver creuat la frontera. La Gestapo no podrà agafar-me i el manuscrit estarà salvat. Disculpi».

I Benjamin begué.

El camí baixava ara suauement. Devien de ser les dues de la tarda quan la paret rocosa va trencar-se i el poble aparegué molt a prop a la vall. «Allò és Portbou! Aquest camí duu directament al control fronterer. Anéu-hi i ensenyéu els documents. Quan tinguéu el segell d'entrada, agaféu el primer tren de Lisboa. Però tot això ja ho sabeu... Ara haig d'anar-me'n. *Auf Wiedersehen...*»

En dues hores vaig tornar a ser a Banyuls: nou hores d'anada i dues de tornada. Durant els mesos següents, quan érem capaços de trobar el camí amb els ulls clucs, férem el trajecte en dues hores; altres, en tres o quatre. Això passava quan la nostra «mercaderia» era jove, forta i, sobretot, disciplinada.

Més tard, ja de nou a Banyuls després del meu primer viatge per la ruta Líster, vaig pensar que el bo de Benjamin i el seu manuscrit estaven ja segurs a l'altra banda de les muntanyes.

Al cap d'una setmana, aproximadament, arribà la notícia: Walter Benjamin ha mort. S'havia tret la vida a Portbou, la nit després de la seva arribada.

Les autoritats frontereres espanyoles havien informat al grup que serien retornats a França. Hi havia noves instruccions, acabades d'arribar de Madrid: ningú no pot entrar a Espanya sense el visat francès de sortida. (Varen córrer diverses versions de la raó que Espanya va donar aquesta vegada per tancar la frontera: els apàtrides no poden viatjar per Espanya, els visats espanyols de pas expedits a Marsella foren invalidats). De tota manera, l'ordre fou aviat revocada. Tots els governs de tots els països semblaven dedicar llur temps a decretar, revocar, promulgar i, més tard, aixecar ordres i regulacions. Hom havia únicament d'aprendre a escapolir-se d'aquest laberint, sempre canviant, si hom volia sobreviure.

Però Benjamin no era un home especialment dotat per a sabotejar aquestes dificultats... allò que per a ell era especialment important, absent

de contacte amb la realitat, era que el seu manuscrit i ell estiguessin lluny de l'abast de la Gestapo. La travessa l'havia deixat exhaust i no es veia capaç de repetir-la un altre cop. Tot pujant, ell m'ho havia explicat: tot estava calculat: Benjamin portava morfina suficient per treure's la vida diverses vegades.

Impressionades i sorpreses per la seva mort, les autoritats espanyoles permeteren que els seus companys continuessin el viatge.

Juliol 1980

En una conversació recent amb el professor Abramsky, de Londres, parlàrem de Benjamin i de la seva obra, i jo vaig mencionar el seu últim viatge. Poc després, Gershom Scholem, administrador de la propietat literària de Benjamin i el seu amic més íntim, assabentat d'aquesta conversa, es posà en contacte amb mi per a conèixer més detalls d'aquell darrer dia, amb una cura especial sobre el manuscrit. «No hi ha cap manuscrit», em digué Scholem. «Fins avui no hi ha ningú que sàpiga que aital manuscrit hagi existit mai».

Encara el sento: no hi ha cap manuscrit, ningú no sap res d'aquella cartera negra tan pesada i tan important per a ell...

Cronologia bàsica de Walter Benjamin

1892	Neix a Berlin (15 juliol), en una família jueva benestant i culta.			
1912	Després d'acabar el batxillerat a Tübingen, a l'escola del reformador radical Gustav Wyneken, s'inscriu als cursos de filosofia de la Universitat de Berlin. Molt aviat passa a la Universitat de Friburg.	1923	Amistat amb Erich Fromm i Theodor Adorno. Publica la traducció dels «Tableaux Parisiens» de Baudelaire.	
1913	Per suggerència del seu pare, primer viatge a París. Torna a Berlin i continua els seus estudis fins a l'esclat de la Gran Guerra.	1924	Treballa a Capri en el seu llibre sobre el barroc. La comunista soviètica Asja Laccis l'ajuda a aprofundir el marxisme.	1936
1914	És elegit president dels Estudiants Lliures berlinesos, que refusen d'adherir-se a les corporacions estudiantils aleshores existents per llur caràcter nacionalmilitarista.	1925	Hugo von Hofmannsthal publica a la seva revista l'assaig sobre les afinitats electives de Goethe. Fracasa el seu intent d'obtenir l'habilitació universitària en estètica i història de la literatura a la universitat de Frankfurt. La família li retira el suport econòmic i Benjamin decideix de viure com a assagista, traductor i crític literari.	1938
'1914/15	Primers articles periodístics. Redacció del llarg estudi «Dues poesies de Friedrich Hölderlin». Coneix a Gershom Scholem, el gran estudiós de la mística jueva. Trenca dràsticament amb Wyneken i amb el seu moviment, a causa de la seva acceptació de la guerra.	1926/27	Viatge a Moscou. Inicia el treball sobre «Passatges parisencs».	1938/39
1915/17	Continua els estudis a Munic.	1929	La lectura d'«Història i consciència de classe», de Lukács, i l'acostament a l'obra de Bertolt Brecht accentuen la seva orientació marxista.	1939
1917	Es casa amb Dora Sophie Pollak. El matrimoni s'instal·la a Suïssa i Walter comença a treballar a la Universitat de Berna.	1930	Obté el divorci	1940
1918	Neix el seu únic fill, Stefan. Fa amistat amb el filòsof marxista Ernst Bloch. Es doctora a Berna amb la tesi «Concepte de crítica d'art en el romanticisme ale-	1932	Sojorn a Eivissa, a l'espera dels esdeveniments continentals.	
		1933	La pujada de Hitler al poder el fa exiliar-se a París. Nous sojorns a Eivissa.	
		1934	Sojorn a Dinamarca, convidat per Bertolt Brecht.	
		1934/35	D'octubre a febrer viu a San Remo, a la pensió que regeix la seva ex-muller Dora. Esdevé membre de l'Institut per a la Recerca Social, de Frankfurt. A la revista de l'Institut publica, en edició francesa, el seu treball «L'obra d'art a l'època de la seva reproductibilitat gràfica».	
			Segona visita a Brecht a Dinamarca.	
			Última estada amb Brecht a Dinamarca.	
			Es veuen amb Adorno per última vegada a San Remo. A la revista de l'Institut publica un assaig sobre Baudelaire, que és criticat durament per Adorno. Les distàncies de Benjamin respecte a la línia defensada per Horkheimer i pels membres de l'Institut es van accentuant. Esclatada la guerra, refusa la invitació del matrimoni Adorno d'establir-se a casa d'ells, a Califòrnia, afirmant que «a Europa resten posicions a defensar».	
			És internat, entre setembre i novembre, com a ciutadà alemany en el «Camp del travailleurs volontaires» de Nevers.	
			Treballa en la «Tesi de la filosofia de la història». Gràcies a Max Horkheimer obté un visat per als Estats Units, país que d'altra banda detesta. Pel juny abandona París i tracta de deixar una França ocupada pels nazis passant pels Pirineus. La temptativa fracassa: a la nit del 26 al 27 de setembre es suïcida amb verí i refusa enèrgicament un rentat gàstric. És enterrat a Portbou, en una tomba que mai no ha estat trobada.	

Aproximació històrica i literària a la vinya i al vi de l'Empordà (I)

El conreu de la vinya i la consegüent producció de vi han afaïçonat en bona part la morfologia del paisatge empordanès i la dinàmica social de la comunitat que li ha donat vida. Però així com el cep no lleva fruit sense la saó de la terra i el treball pacient del vinyater, tampoc els empordanesos no podem parlar dels nostres vins des de l'exclusiva immediatesa del present. Darrera aquests vinyers i l'economia que sustenten hi ha una història, feta d'esforços anònims i plurals, que ha possibilitat el que avui és evident i palpable. Aquesta història pot ésser confegida gràcies als qui han volgut deixar constància escrita de les seves investigacions i experiències, però també gràcies als qui han volgut expressar aquests mateixos esdeveniments, aquestes mateixes realitats —o la vivència personal que ells en feien— mitjançant l'obra de creació (ò re-creació) literària

El conreu de la vinya, i la producció, el consum i el comerç de vi tenen una dilatada història. Les fonts documentals de què disposem avui ens permetrien construir un relat i una evolució d'aquest conreu típicament mediterrani en el decurs de la seva dilatada història.

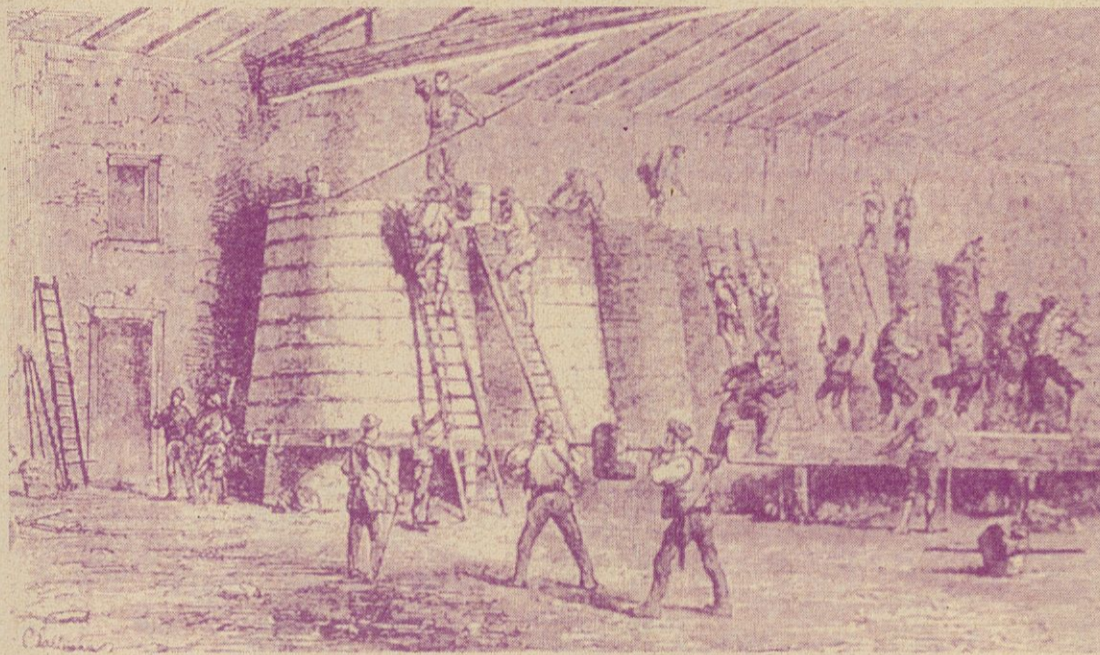
De fet, però, els segles XVIII i XIX han estat una de les èpoques més interessants de la vinya: d'esperançat creixement primer i d'inexorable crisi al final.

L'Empordà, igual que Catalunya, va viure intensament aquesta evolució. El seu paisatge que viu les transformacions que li dicta l'home, l'economia que busca els beneficis en aquesta difícil empresa, la vida en general en la qual els literats puen les seves inquietuds estètiques, són elements que mostren aquesta evolució del conreu de la vinya.

El vi. L'impuls del segle

El XVIII és una època de canvi en el món agrari català: extensió mitjançant les rompudes; intensificació de les explotacions; especialització dels conreus; comercialització dels productes i augment dels preus i de les rendes agràries. Conjuntament amb l'olivera i els cereals, la vinya és un dels elements bàsics de la producció agrícola catalana. Però sens dubte, invocant l'apreciació de Pierre Vilar, és «el conreu que caracteritza i simbolitza l'impuls del segle».

El vi és la part dinàmica del món agrari català. És el sector que busca la comercialització i s'insereix progressivament en les fluctuacions de l'economia capitalista en contraposició amb l'agricultura tradicional, estancada en el consum local i comarcal, i que aspira només a l'autoconsum.

L'impuls demogràfic i la vinya

Sens dubte un dels factors que explica l'augment del conreu és l'increment de la població. L'Empordà, igual que el conjunt de Catalunya, s'incorpora al llarg del XVIII a l'anomenat cicle demogràfic modern. En conseqüència es trenca el cicle antic que limitava el creixement de la població i el nombre d'habitants inicia un nou període de creixement constant. De la vora de 20.000 habitants que tenia la comarca a 1718 es passa a 41.280 a 1787.

Si, en línies generals, la població comarcal es duplica en el decurs del XVIII, serà en les zones on es produirà l'augment del conreu de la vinya on també la població creixerà, si cal, amb més força. Sens dubte d'indicadors i testimonis n'hi ha. Entre ells podem constatar com la densitat de població de la zona del massís de Cap de Creus (Roses, Cadaqués, Selva de Mar, Port de la Selva i

Palau) aconseguix el mateix índex al XVIII que en els anys 1936. D'altra banda, podem comprovar com al nord-est de l'Empordà es donen fenòmens de nous assentaments i de repoblació: creació, el 1801, de Portbou, mitjançant emfiteusí concedida per l'Abat de Besalú a nous pagesos, a la vall que fins aquests moments era només un refugi dels pescadors de Begur i de Sant Feliu; repoblació i creació del poble de Sant Miquel de Colera l'any 1770 per Isidre Ferran de Garriguella. En les pàgines del «Diario de los viajes hechos en Catalunya», de Francisco de Zamora, s'indica la intenció de repoblar els entorns de Sant Quirze de Colera a finals del XVIII per gent de Castelló d'Empúries; i, finalment, augment espectacular de la població de Vilamaniscle en el mateix segle. Tot plegat indica que la zona de producció vinícola tindrà el necessari impuls demogràfic que haurà

d'incidir en el creixement del conreu de la vinya.

Extensió contra intensificació

Ha estat una opinió estesa a partir del treball «Catalunya dins l'Espanya Moderna», de Pierre Vilar, que en el conjunt del món agrari de Catalunya del XVIII, la vinya augmenta per la substitució dels conreus tradicionals —el blat i l'olivera—, especialment en el decurs dels anys 1725 a 1750. Aquesta intensificació provoca en algunes zones la tendència al monocultiu que es farà absoluta en el segle següent.

A l'Empordà, però, el procés serà original respecte a la tònica de Catalunya. Aquí, la vinya guanyarà pes, mitjançant un procés d'extensió de conreus que recuperaran espai a l'erm i al bosc tal com ha demostrat l'excel·lent treball d'Ivette Barbeza «Le paysage humain de la Costa Brava».

El vi empordanès

Al final del XVIII es dona ja una important producció de vi a l'Empordà, l'excedent de la qual és exportada cap a Agde, Elna i Seta, i també, com indica el testimoni de Francisco de Zamora cap a les costes italianes, especialment Gènova. D'aquest indret, una part seguirà cap als mercats del Nord (Flandes, Bàltic i Rússia) o en la majoria dels casos servirà per barrejar-lo amb els vins francesos. El que no surt per via marítima serà transformat en aiguardent —la major part a la vila de Figueres— i majoritàriament exportat per carretera cap a França.

Aquesta és la raó del desdoblament d'aquest treball. D'una banda, hem procurat recollir aquella informació estrictament documental, de caire historiogràfic, referida sobretot, als s. XVIII i XIX. De l'altra hem extret i comentat uns quants textos de creació literària (de la Renaixença ençà) que giren entorn del mateix tema que constitueix l'objecte d'aquest assaig. Com en l'experiència personal de cadascú, la història col·lectiva es configura a partir d'allò que és empíric i objectivable, però també és cert que es nodreix de subjectivacions, vivències i matisos que rarament trobarem als annals, però que tanmateix podem asaborir, amb tota la seva virtualitat testimonial, espigolant els textos dels nostres escriptors.

Sota aquestes premisses volem acostar-nos al petit univers de les vinyes i els vins de l'Empordà. Som-hi, doncs.

Sens dubte la producció empordanesa té característiques diferents amb les de les comarques de Tarragona, cap i casal de la producció vitícola de Catalunya. Les diferències venen marcades per una quantitat menor en el volum de producció; per la poca incidència en el mercat barceloní; per la baixa proporció d'aiguardent en el conjunt del vi; i per la desconnexió del mercat Americà.

El vi empordanès —igual que el de la resta de Catalunya— era licorós i fort, però no podia competir mai amb els de Bordeus. En el context d'aquest any és conegut el menyspreu dels comerciants francesos —quan el vi català es va introduir en el mercat de Louisiana— quan el qualificaren de «aquest verí de vi català».

La manca de qualitat va ser una preocupació de determinats il·lustrats (Caresmar i Capmany), especialment quan es comparava el vi català amb el xerès i el màlaga, i els beneficis més alts que donaren aquets darrers. La producció d'aquest vi es feia en funció d'una creixent demanda cap a l'exterior, i al cap i a la fi, sempre confiant que una collita deficient tenia una sortida final en la seva transformació amb aiguardent.

Aquesta despreocupació per la qualitat era palesa en els sistemes de vinificació, empírics i rutinaris. La verema i elaboració del vi no es feia adequadament. En aquest sentit, a voltes el raïm era massa madur —quasi podrit— o per contra molt verd, sobretot quan es collia per por a les pedregades. Sovint, també, quan el vi resultant no tenia una alta graduació alcohòlica, es picava o es tornava tèrbol o agre.

Dos vins diferenciats

Segons les indicacions de Lipp en la seva «Guide des négociants», l'Empordà exportava a la fi del XVIII dos tipus de vi lleugerament diferenciats. Un de produït a la zona nord-est, que sortia pels ports de Llançà, El Port de la Selva i Cadaqués, que era un vi «*foncé en couleur, doux, de bon goût et out au corps*». D'entre ells particularment, Cadaqués exportava una especial garnatxa blanca. Les exportacions mitges anuals d'aquesta època es xifraven en una mitjana de 25.000 hectolitres, volum que solament es retrobarà

COOPERATIVA AGRÍCOLA VILAMANISCLE

VENDA DE VI AL DETALL: ROSAT, BLANC I GARNATXA

Obert dissabtes i festius pel matí

Plaça Major s/n.

VILAMANISCLE

**COOPERATIVA
AGRÍCOLA
SANT CLIMENT
SESCEBES**
BLANC, NEGRE, ROSAT,
GARNATXA, RANCI
Obert dissabte de 9 a 1 i de 3 a 7.
Diumenge matí de 9 a 1
C/. Del Sol s/n. - Tel. 56 33 70
SANT CLIMENT SESCEBES

**VENDA DE VINS: NEGRE, ROSAT,
BLANC, LLADONER, GARNATXES,
MISTELA, MOSCATELL**

Obert: Dimarts, dijous, divendres i dissabtes de 8 a 1
i de 3 a 7. Diumenges i festius només matí de 8 a 1.
Dilluns i dimecres tancat

**VINS
EMPORDÀ
COSTA-BRAVA**

Exigiu la garantia del
Consell Regulador de la Denominació d'Origen
EMPORDÀ - COSTA BRAVA

**COOPERATIVA AGRÍCOLA
GARRIGUELLA**

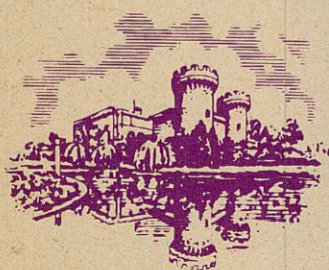
**VINS A L'ENGRÒS I AL DETALL: BLANC, ROSAT, NEGRE:
LLADONER, GARNATXA, MOSCATELL, RANCI, MISTELA
VINS EMBOTELLATS: ROSAT I NEGRE**

Obert de dimarts a dissabtes: Matí de 9 a 1 i tardes de 3 a 7. Diumenges i festius (només matí) de 9 a 1. Dilluns tancat.

Carretera de Roses

Tel. 53 00 02

GARRIGUELLA

CASTILLO DE

Perelada

Nobleza y "Bouquet" de Siglos

◀ i augmentarà quan la fil·loxera mata la vinya a França els anys 1863 i posteriors.

El segon tipus de vi era el que s'exportava per Roses i que recollia bona part de la producció dels terraprimers de la plana empordanesa. Es diferenciava de l'anterior, malgrat tenir el mateix bon gust, pel seu color i força.

La vinya envaeix el paisatge empordanès

La primera extensió del conreu de la vinya a l'Empordà ve donada per uns ritmes ben marcats al llarg del XVIII i XIX. De 1725 fins a la meitat del XVIII, l'abundància i el baix preu del blat va estimular a estendre la vinya. Per contra, les males collites de blat i l'alça del seu preu, de 1750 fins a 1763, van frenar el seu creixement, lent, però constant, fins a 1840, que es considera el punt màxim de l'extensió del conreu.

Els factors favorables a aquest creixement seran: la bona conjuntura econòmica (els preus), la pujada demogràfica i la facilitat per a l'exportació.

Petites crisis

Aquest augment gradual serà aturat només per canvis en l'estabilitat ítica i per la incidència de malures. En quins moments?

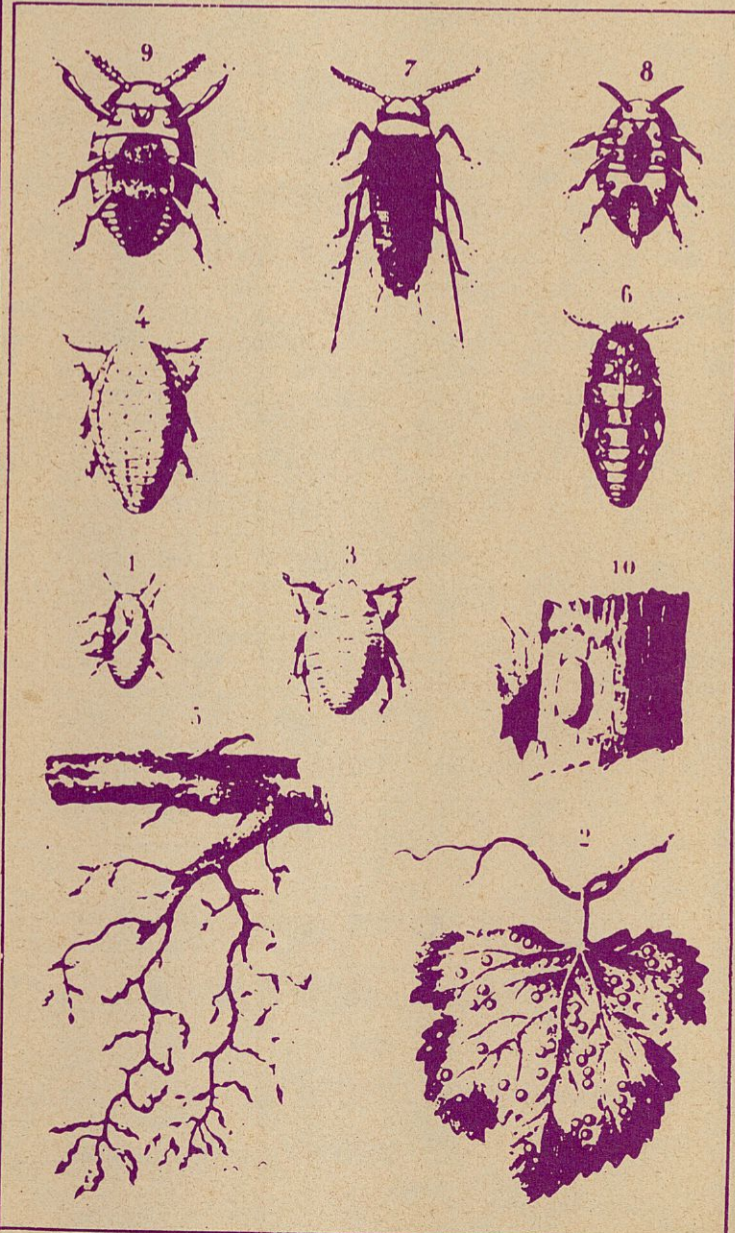
En primer lloc, a 1763, hi ha indicis de destrucció de les vinyes a Cadaqués per una «cuca» que ningú no sap amb tota seguretat el seu nom i característica. ▶

Uns altres moments difícils són els anys del tombant del XVIII al XIX, on les guerres amb la França revolucionària, les guerres amb Anglaterra i la Guerra del Francès de 1808-1814, no ajudaran a la formació d'una situació producció normal.

Un tercer moment de recessió s'esdevé quan apareix a les nostres vinyes l'oïdium, que entra a Catalunya el 1851, i incideix negativament sobre la producció de vi en el decurs dels anys 1853-60. Al descobrir-se el remei per curar les vinyes (el sofre) ràpidament es normalitzarà la producció. D'aquesta incidència negativa de l'oïdium, n'és un bon exemple el testimoni que recull Pedro Martínez Quintanilla a la seva obra «La provincia de Gerona. Datos estadísticos...», quan, detallant el cens de Garriguella de 1859, indica que existeixen 61 cases abandonades (el 16 % de la seva població) per l'efecte d'aquest fong.

El comerç del vi a meitat del s. XIX

Aquesta expansió de la vinya, l'efecte de la qual és una doble conseqüència de l'augment espectacular de la població i dels beneficis del vi (1810 a 1859, Jaume Raventós assenyalava el preu mitjà de venda del vi en 22,3 pts./quartera, mentre que el cost de producció és de 12 pts./quartera) aboca un gran nombre de petits propietaris al conreu i producció del vi, amb poques millo-

Gravat de les diferents fases de desenvolupament de la filoxera

Tractament de la filoxera amb sulfur de carboni

res tècniques, però orientats al comerç interior, i, més endavant, al comerç exterior.

L'esquema del comerç del petit excedent del vi empordanès, tenia, fins a 1863, una diversa multiplicitat de direccions: cap a la zona de muntanya (Olot i la Cerdanya); cap a Barcelona; cap a l'estranger (bàsicament Itàlia i en grau menor a França), mentre una petita part era transformada en aiguardent cap al mercat francès.

La «Exposición y concurso Agrícola» de Figueres, celebrada als patis de l'Institut a l'any 1863, és un bon testimoniatge per copsar el pes del vi dins la producció agrícola empordanesa: 200 vins de tota mena, 9 marques d'aiguardent i 27 vinagres. I d'altra banda, a l'hora dels premis, confirmar la qualitat preponderant dels vins de Llançà, Selva de Mar i Cadaqués.

La fil-loxera: una veritable catàstrofe

Qui havia de dir a Mr. Lalimon de Bordeus que la seva preocupació per combatre l'oidium l'havia d'assenyalar com a l'introducció d'una de les destruccions agràries a Europa, sense precedents! En realitat, Mr. Lalimon va fer venir dels EE.UU. plantes que tenien a les seves arrels la fil-loxera, i les va plantar a la seva finca de Fourate. Alhora va enviar a Mr. Borty de Roquemaure (Gard) mugrons de vinya. L'any 1863, a Burdeus i al departament del Gard, s'inicia una malaltia que conduirà a una gran destrucció de les vinyes europees.

L'aparició i expansió de la fil-loxera a França, genera una demanda espectacular de vi i té, sense dubte, un efecte decisiu sobre el vi català i molt especialment sobre el de l'Empordà. En primer lloc, provoca una extensió dels conreus més enllà del nivell assolit el 1840 i fins als límits possibles que ho permeti la geografia. En aquesta situació la vinya esdevé, a diferència d'èpoques anteriors, un element d'especulació.

D'altra banda, la inevitable demanda, col·loca el preu mitjà de venda en el doble en relació als anys anteriors. Si tenim en compte que el cost de producció pràcticament no ha variat, el benefici es multiplica per tres, comparant-lo amb els dels anys 1810-1859.

En tercer lloc, estimula l'augment de l'exportació del vi, ara sí que en gran mesura a França. Aquest augment es pot apreciar amb xifres. L'any 1861 l'Empordà exportava 2.681 Hl., que representen l'1 % de la seva producció. El 1871 la xifra assoleix 31.925 Hl. (el 13 % de la seva producció). I en el trienni 1880-83 l'exportació mitja arriba a la quantitat màxima de 70.000 Hl. (el 25 % de la producció). La majoria d'aquest vi s'exportava mitjançant el cabotatge pels ports de Cadaqués i El Port de la Selva. En grau menor pels de Llançà i Roses, i una ínfima quantitat per la Jonquera. El seu destí eren els ports de Seta i Agde, i, en definitiva, el mercat francès.

La preocupació a Catalunya

Els primers anys de la fil-loxera a França, l'estat d'opinió a Catalunya era de plena satisfacció per l'alt rendiment de la producció del vi, ja que la demanda del mercat francès era directament proporcional a la destrucció de les seves vinyes.

La gran velocitat amb què es produïa l'insecte, 15.625 milions d'ous per any, i la inexistència d'un remei incontestable i segur, va obrir a Catalunya un debat teòric sobre els remeis i sobre una hipotètica invasió d'aquest insecte des de França.

D'opinions, n'hi havia per a tots els gustos. Uns atribuïren l'aparició de l'insecte a la debilitat del cep, seguint les teories d'A.F. Ricard, i en conseqüència proposaren femar intensament la vinya. D'aquest grup n'hi havia d'innocentment optimistes com Antoni de Magrinyà, que creia que l'insecte no podria introduir-se al nostre país ja que necessitava fred i humitat. D'altres proposaren la submersió de la vinya amb aigua adobada, durant 40-50 dies.

Un tercer grup proposà empetar sobre peus americans, me-

sura que al final es va mostrar com a solució correcta. En principi aquesta tesi tenia poca credibilitat, i fou Antoni Cebrià i Costa qui l'any 1874 començà a introduir les idees americanes de Le Herdy Blanlica. Més tard, a 1878, Joan Miret començà també a defensar aquesta tesi.

L'opinió més acceptada, especialment pels èxits parcials aconseguits pel Dr. Monnier a Suïssa, fou la de les aplicacions químiques, en concret la utilització de la neolina i el sulfur de carboni. Aquesta fou la pràctica que s'aplicà quan la fil-loxera entrà a Catalunya sota l'execució de Joan Miret.

Finalment, hi havia altres teories que varen tenir un acolliment menor: plantar els ceps en els sorralis; recomanació per determinats botànics de plantar entre els ceps canem, ruda, valeriana, estramini, i tabac; una idea granadina de plantar un all al peu de cada cep; i, fins i tot, es tenia notícia que la casa Simens i Halske assajava destruir la fil-loxera amb electricitat.

A Catalunya fou l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre qui féu el primer crit d'alerta i especialment l'hisendat Joan Miret, el qual, després de les seves visites a França, propagà intensament els perills que existien si aquesta malura entrava a Espanya i la greu crisi econòmica que aquest fet podria provocar al país.

En conseqüència, Joan Miret defensava enèrgicament que l'Estat intervingués davant aquesta hipotètica catàstrofe i apliqués mesures radicals. Concretament, que s'establís una zona de defensa de 25 kms. de llarg, per 30 d'ample, pensada fonamentalment a l'Empordà, sobre la qual una vegada detectat l'insecte, es procediria a l'arrencada de totes les vinyes com a mesura profilàctica contra la invasió.

Aquestes propostes de l'I.A.C. de Sant Isidre i de Joan Miret foren exposades al govern i al Congrés antifil-loxèric de Madrid de l'any 1878. En certa mesura, malgrat l'aspecte de les indemnitzacions, les propostes foren assumides pel govern encara que amb

Gran vins de la D.O. «EMPORDÀ - COSTA BRAVA» Cooperativa Ricardell

COMERCIAL VINICOLA DEL NORDESTE S.A.

DE MOLLET PERELADA

Vi negre 'Reserva 79'
criat en Bordaleses
de Roura. Excel·lent
per a acompanyar
caça, carns i guisats

COVINOSA

C/. Espolla, 9.
Tel. (972) 56 31 50
MOLLET DE PERELADA

VINS DE TAULA
• PRIMERA FLOR
• VINYA FARRIOL
• TINTO GARRIGAL
• RAPSODIA

CAVA
• RAPSODIA
• BRUT
• EXTRA SEMI-SEC
• EXTRA SEC

Celler Santa Agueda «TRIAS»

Venda de vins embotellats i a granel
a l'engrós i al detall

Tel. 54 90 19

Capmany

un excessiu retard i per la força dels fets.

Malgrat tot, aquesta opinió general de Catalunya no era acceptada a l'Empordà, on l'oposició a aquest projecte era majoritària. De fet, dos homes se significaren en aquest debat en contra el cordó sanitari. Un, Josep Vergés, de Peralada, que polemitzava obertament contra Felip Bertran d'Amat, i, especialment, Narcís Fages de Romà.

Fages, des de la presidència de la comissió provincial de lluita contra la fil-loxera, féu arribar les seves queixes al govern el 1878. Aquesta opinió, fonamentada en el fet que la vinya situada entre el riu la Muga i la frontera representava les 3/4 parts de la riquesa del vi, la va concretar en un opuscle, editat aquest mateix any i intitulat «La filoxera y la zona de incomunicación, cuestión de vida o muerte para el Ampurdán».

L'impacte d'aquesta polèmica, conduïda per Josep Vergés i Narcís Fages de Romà, va fer revisar

alguns plantejaments de Joan Miret, qui va proposar fer la zona d'incomunicació més a l'interior i no tocant la ratlla de França.

Finalment, la fil-loxera entrà

A la primavera de 1879, es tenia notícia que la fil-loxera estava produint estralls a les vinyes dels entorns de Prada i Ceret. Algú parlava que ja s'havia vist al Voló.

A l'Empordà, però, la gent no en feia cas. Joaquim d'Espona escriu al maig de 1879 que la gent no para de plantar noves vinyes. És a dir, continuen obcecats replantant la vinya tot pensant que aquest flagell no seria mai per a ells.

La gent més sensibilitzada d'aquestes contrades, especialment Narcís Fages de Romà, va entrar en contacte amb el farmacèutic de Cotlliure, cap de la comissió anti-fil-loxera dels Pirineus Orientals, Pau Oliver, perquè vingués a explicar els seus coneixements a l'Empordà. Aquest va fer una conferència el 4 de setembre de 1879 a Figueres. Un dels assis-

tents en aquesta conferència va descobrir, dies més tard, el focus de fil-loxera en un cep de garnatxa de Rabós, en una vinya situada al Coll de Fornells, a la vessant occidental del riu Orlina, davant de Sant Quirze de Colera. La catàstrofe era ja a casa nostra.

Joan Miret a l'Empordà

La fil-loxera era ja una realitat a Catalunya i calia deixar de banda els debats teòrics i passar a la pràctica.

Joan Miret és nomenat Delegat Regi i encarregat de posar en pràctica la llei de 30 de juliol de 1878 sobre la zona d'incomunicació. Miret es reuneix al Teatre Municipal de Figueres amb els propietaris de vinyes i els indica que aquestes s'han d'arrabassar. Alhora crida el catedràtic de química de la universitat de Ginebra, Dr Mounier, propagador de la utilització de la neolina i del sulfur de carboni. Plegats, i sense fer cas de les opinions de Fages de Romà, iniciaren els treballs amb les seves brigades, d'exploració primer; d'injecció de neolina i sulfur de carboni, després; i, finalment, d'arrencada i cremada de les arrels en les situacions difícils.

Al poc temps, es comptabilitzaren en vuitanta mil quatre-cents seixanta-tres els ceps arrencats sota l'enèrgic control de Joan Miret. El descontent del vinyataires, davant el que consideraven la destrucció de les vinyes sanes, creixia. Hom pensava que Miret executat, sense declarar-ho, el seu planejat cordó sanitari. No podien concebre que, el que era el fruit del treball de tantes generacions, ara se'ls obligués a sacrificar-ho per salvaguardar les altres vinyes de Catalunya. Ningú no acceptava que se'ls perjudiqués amb la finalitat de garantir el manteniment de la riquesa d'altres.

Els fets de Llers

El gran malestar va esclatar a Llers el 14 de juny de 1880. Coneixedors d'una imminent visita dels grups de treball de Joan Miret, el poble amb les seves autoritats civils i eclesiàstiques al davant es concentrà a Hostalets de Llers en senyal de protesta. Les forces de policia i de l'exèrcit, que acudia a dissoldre la concentració de més de vuit-centes persones, foren rebudes amb els crits de «Visca Alfons XII» i «A baix els matadors de les vinyes».

Obviament era un crit no contra l'ordre polític sinó contra els treballs d'arrabassar les vinyes, especialment perquè les mesures del govern no contemplaren la indemnització. La crònica apareguda a «El Faro del Ampurdán» així ho deia: «El país no vol sofrir una imposició que l'empobreix; matant els ceps d'unes vinyes a rodals o cercles, prefereixen que es morin per ells mateixos i aprofitar més collites».

El governador civil convocà a una reunió els sectors més sensibilitzats. En ella intervingueren a favor de continuar els treballs de Joan Miret, Narcís Fages de Romà, Francesc Jordi i Gregori Artizà. En contra quasi tothom, encapçalats per les intervencions de Josep Vergés. Finalment, el ministre de Foment, amb la R.O de 30 de juliol de 1880, suspenia indefinidament els treballs a l'Empordà.

La catàstrofe era un fet. De 1879 a 1900 la fil-loxera va consumir 385.000 Ha. de vinya a Catalunya. El paisatge de l'Empordà, igual, que d'altres del país retornaria a anteriors situacions.

L'impacte dels estralls de la fil-loxera es pot veure tot analitzant l'evolució de la població comarcal: 74.653 habitants a 1877; 67.446 a 1897; 69.962 a 1910; 69.784 a 1920; 66.680 a 1936.

Joan Tutau, en el seu opuscle «Medios de levantar la agricul-

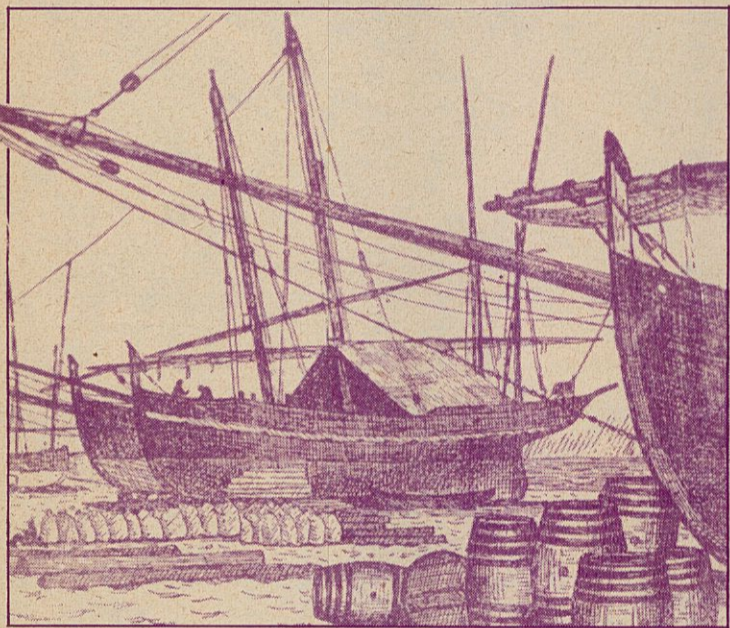
tura del Ampurdán» (1888), es lamenta que «en lugar de aquel movimiento mercantil dedicado a la exportación, hemos de contemplar aquél otro que tiene lugar en los grandes almacenes recientemente instalados en Figueres llenos de vinos exóticos destinados al consumo del país».

Aquesta situació de crisi del vi a final del XIX la trobem resumida en el text d'una obra —afortunadament reditada avui— de Carles Pi i Sunyer «L'aptitud econòmica de Catalunya»: «és en la producció de vi on més ressurten la laboriositat i caràcter emprendedor dels catalans, que venent obstacles extraordinaris, es pot dir que han forçat la naturalesa. Aquesta lluita de l'esforç humà amb els obstacles naturals culmina tràgicament amb la invasió devastadora de la fil-loxera, que solament pogué ésser superada mitjançant una constància heròica, una fe infinita en l'esforç del treball.

»Cert que d'aleshores ençà, algunes d'aquestes vinyes que admiren els escriptors de les velles cites i fruitaren els seus raïms entre els espadats més alterosos, han estat abandonades. Però, si fa una fonda tristesa —la recança que deriva de la inutilitat manifesta d'un esforç col·lectiu— veure en els pendissos de les muntanyes les línies paral·leles dels marges mig enrunats entre la grisor de les mates salvatges que han ocupat el lloc dels ceps morts; el fet no es deu a una regressió racial, sinó a la força dominadora de les transformacions econòmiques, que deixen de fer remunerador un conreu en determinades condicions».

Jordi Pla i Planas
Alfons Romero i Dalmau

La segona part d'aquest treball es publicarà en la propera edició de papers empordanesos

La veritat està en el vi

Tal vegada Maragall tenia raó quan deia que la llum ve del nord. O al menys un fet ve a donar suport a aquesta afirmació aparentment contradictòria: fou un exemplar indígena d'aquelles latituds, el danès Sören Kierkegaard, qui féu un dels més lluminosos elogis del vi. «El vi és la defensa de la veritat, de la mateixa manera que aquesta és l'apologia del vi», escriu Kierkegaard, home —pel que sabem— poc donat als excessos onírics, completant així el celebrat acudit llatí *in vino, veritas* i proclamant que no hi ha veritat més vertadera que la lloança del vi. Del vi quant a vi, volia dir, i no del vi com a reconeguda dimensió psíquica de qualsevol menjar que mereixi aital nom.

La veritat que es desvetlla en el vi és la veritat del mateix vi: ser amic del vi és ser amic d'allò autèntic, rebutjar la falsedat tant amb el cap i el cor com amb el paladar. Els cultes orgiàstics, les bacanals, eren festes essencialment *sinceres*, vertaderes apoteosis de la franquesa: d'aquí el seu constant joc de màscara i disfresses, en el qual amb tota lleialtat es revela la condició fonamentalment plural de l'home que el mite de la identitat personal, del *jo* estable, habitualment ens escamoteja. Davant d'una bona ampolla de vi és més difícil mentir, encara que tots sabem de la legendària capacitat de l'home per enganyar altres homes. És per això que allò que hom cerca en el vi, fins on arriba la memòria, és sinceritat, autenticitat; és a dir: no s'aspira a ser vertaderament un mateix, sinó a ser vertader i per tant deixar de ser un mateix.

Per a facilitar aquesta immersió en la veritat, el vi també ha de ser franc, leial, autèntic. I que ningú no vegi en aquest desig cap defensa d'una hipotètica *naturalitat* vinícola. El vi, com tot allò que realment és digne de ser estimat per l'home, és pur artifici. Però, en tant que artifici, el vi ha de ser fidel —per a ser autèntic— a aquesta segona naturalesa que és el costum.

La naturalitat de l'art consisteix en estar ben fet. I en el vi ben fet, segons l'autenticitat del costum, triomfa doblement la veritat: en sinceritat induïda per aquell que el beu i en la franquesa del mateix licor.

Entesos?

Ferran de Corvesil

«Lo Rei Micomicó»: sàtira antimonàrquica d'Abdó Terrades

El darrer acte programat dins el marc del IV Festival de Música de Vilabertran anirà a càrrec de Taller de Teatre. El grup figuerenc interpretarà l'obra d'Abdó Terrades «Lo Rei Micomicó», a la Plaça del Fort del Conjunt Monumental, el proper diumenge 30 a dos quarts d'onze de la nit.

L'Abdó Terrades i Pulí nasqué a Figueres l'any 1812 i morí exiliat a Medina Sidonia l'any 1856. Estudià a Perpinyà i cap a l'any 1840 es traslladà a Barcelona on desenvolupà tota la seva activitat política consagrada a les idees liberals especialment la republicana. En defensa d'aquestes idees escrigué una obra teatral (amén d'altres col·laboracions en periòdics de l'època com «El Republicano») titulada «Lo Rei Micomicó».

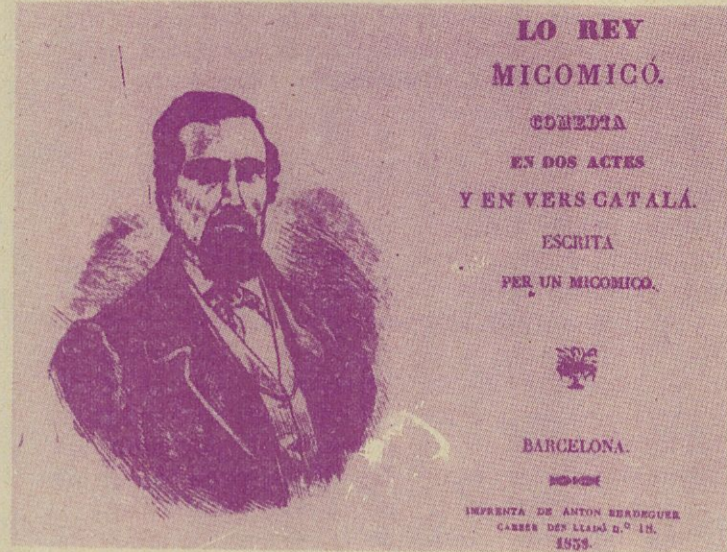
Terrades fou escollit diferents vegades alcalde de Figueres i sempre, per les seves idees, en fou destituït. Participà en diferents moviments revolucionaris, dels quals molts cops fou instigador, que li costaren diversos exilis en un dels quals morí. Escrigué també una novel·la en castellà, «La esplanada» i traduí la «Història popular de la revolució francesa», d'E. Cabet.

Abdó Terrades estrenà la seva obra teatral «Lo Rei Micomicó» l'any 1838, època en que el Teatre Català havia obtingut ja una gran popularitat gràcies sobretot als sàtires, polítics i d'altres, que escrigué Robrenyo, l'autor més popular d'aquesta època. Terrades per tant es val del medi més eficaç que té a les mans per arribar al públic (pensem amb un paral·lelisme actual equivalent a la televisió) per difondre la seva ideologia, i ho fa imitant en la forma, que

no el contingut, a l'autor de moda en aquell moment; en tot Terrades demostra un bon coneixement de la mecànica teatral i introdueix alguna novetat: «Lo Rei...» és la primera obra teatral catalana que consta de dos actes.

En canvi el llenguatge de Terrades és més aviat pobre. Escrita en vers, i amb totes les incorreccions lingüístiques pròpies de l'època, l'autor ja s'encarrega d'anunciar en el pròleg que «*En la present composició se han empleat alguns termes ampurdanesos, per passar l'essena en lo Ampurdà, y perque lo autor no sap altre llenguatge que lo que's parla en aquell pahis*», la qual cosa no és pas certa car la seva novel·la és en castellà, i després de la seva estada a Perpinyà afirma que «*Vaig aprendre la llengua francesa que m'era més familiar que el castellà*».

En el pròleg de la seva obra Terrades té bona cura de donar «una breu notícia» sobre el rei, que ell afirmà és un personatge real que viu a Figueres, el qual «*se creà en son imaginació un regne ideal que anomena la "Micomiconia" y ell se feu Rey Micomió encantat (...). Se digué enamorat y demostrà estarho deveras, de una vella pobre que viu en un casot del arrabal de Llagostera (...). Vingué per fi lo dia destinat per lo desposori del Rey ab la que fou feta al mateix temps Emperariu Justa Cent i tresana, cual acte es lo que he*

procurat reproduir en la present comedia».

El que és més probable però és que aquesta sigui una excusa i justificació de l'autor degut a que en l'època hi havia una estricta censura de teatres que no hauria permès un atac tan directe a la monarquia com el que conté el seu text.

Aquesta serà doncs l'obra que Taller de Teatre farà pujar a l'escenari de la Plaça de Vilabertran, respectant-la en la seva totalitat i afegint-hi unes escenes a manera de pròleg i d'epíleg per tal de situar l'obra, l'autor i la seva època. Unes escenes que recullen passatges de la biografia de Terrades, o de fets històrics que inspirà com la manifestació que recorregué els carrers figuerencs un diumenge de l'any 1842, on es cantà el popular himne «Cançó de la Campana» tot homenatjant l'autor i donant visques a la República.

En el programa de mà de l'espectacle, l'aller de Teatre ens diu: «*L'extensíssim material dispers que poguèrem recollir hauria pogut donar lloc*

a un espectacle molt més llarg i complexe. Però no era pas aquest el nostre objectiu. Pensàvem que no és feina del Taller de Teatre fer la labor d'un llibre d'investigació. El nostre únic propòsit era donar uns senzills breus apunts com a punt de partida que alhora fossin "teatral" i "teatralitzables". Som conscients que manquen molts aspectes, alguns molt importants (la relació de Terrades amb Monturiol), la influència cabetiana, etc., però és a partir d'aquí que l'espectador ha d'iniciar el coneixement del personatge i el seu temps. La missió del Teatre ha conclòs».

Més de vint actors reencarnaran des de l'escenari a quasi els cinquanta personatges que cent-cinquanta anys enrera visqueren al costat de Terrades o en la seva imaginació per tal de donar a conèixer la seva obra i situar l'autor en el lloc que es mereix.

Samsó Oliver

Tero i Llach

JJ.MM. de Figueres, dintre dels actes paral·les al Festival Internacional de Música, ha ofert el recital de cançó de Josep Tero i Lluís Llach.

Josep Tero, de l'Escala, canta des de molt jove. Des d'abans d'acabar el batxillerat a Figueres a l'edat reglamentària. Juntament amb el duo Eugènia Sala i Pilar Eras, al grup **Indika** o per separat, són amb tota seguretat les veus que més escenaris empordanesos han trepitjat, des de la dècada anterior. No fa pas gaire temps que ha pres la decisió de dedicar-se full time a l'ofici de cantant, i aquest recital a Vilabertran és una mostra del considerable nivell artístic assolit. Amb cançons lligades especialment a la temàtica empordanesa —l'avi Xaxo, els Aiguamolls, el fenomen turístic, la cançó popular marinera, etc.—, algunes vegades elaborades a partir de poemes de Mª Àngels Anglada, ha sabut trobar la identificació amb el país, o sigui, amb l'auditori, amb el qual crea immediatament els lligams suficients per a imposar-se i deixar discórrer el missatge sincer dels temes, a vegades festiu, més sovint crítics de la situació present. Josep Tero sap estar com el millor professional a l'escenari, i es fa amic del públic a partir de la feina ben feta com a cantant i de la sinceritat en l'actitud.

Quant a Lluís Llach, tot el que poguem dir del recital que oferí serà reiteratiu. Si Josep Tero és a l'etapa de recerca i troballa d'identificacions de la realitat, projectades «en art ben acordades» cap el públic, Llach, a força de l'èxit assolit, ja fa temps que s'ha convertit ell mateix en una identitat-pedra de toc de la interpretació artística de l'esdeveniment. Està en l'estadi des del qual el geni li té permès d'anar directament al gra, imposar-se i oferir la puresa del missatge clar i diàfan.

J.F.

CELLER COOPERATIVA ESPOLLA

Venda de vi a granel i embotellat
EMBOTELLAT:
Blanc, Rosat, Negre
NOVETAT:
Blanc Marinada
ESPECIALTAT:
Garnatxa

Obert tots els dies de dilluns a dissabte. Diumenges i festius només al matí de 9 a 1.
 Ctra. La Jonquera a Roses
 Tel. 56 30 49 - 56 31 78
ESPOLLA

c/. Besalú, 9
 FIGUERES
 Tel. 50 37 10

GROG
 LLIBRERIA

- Narrativa
- Filosofia
- Història
- Arquitectura i Urbanisme
- Gastronomia
- Literatura infantil
- Viatges

LLIBRERIA - PAPERERIA

masdevall

RAMBLA, 18
 VILAFANT, 1

TELEFON 500227 FIGUERES

biblioteca

Hombres en su siglo

Octavio Paz

Seix Barral. Barna. 1984

Últim títol de la dilatada obra assagística d'Octavio Paz, el poeta i pensador mexicà que en paraules de Carlos Fuentes «és fill de Mèxic, germà d'Amèrica Llatina, fillastre d'Espanya, fill adoptiu de França, Anglaterra i Itàlia, hoste familiar i afectiu de Japó i Índia i bastard dels Estats Units».

Recull de treballs de temàtica ben diferent (crítica a la tradició liberal, la imatge a l'era audiovisual...), junt amb alguns assaigs sobre figures de singular relleu: Dostoievski, Ortega, Sartre, André Breton i Joan Miró.

Poesia

Obres Completes/1

Carles Riba

Edició a cura d'Enric Sullà

Pròleg d'Arthur Terry

Edicions 62. Barna. 1984

Reedició de la poesia completa de Carles Riba, un dels màxims exponents de la poesia catalana d'aquest segle, tot coincidint amb el primer centenari del seu naixement. A la propera edició de **papers empordanesos**, corresponent al mes d'octubre, publicarem un extens treball de Mª Àngels Anglada sobre aquest mestre de les lletres catalanes.

Casi toda una vida

Benoîte Groult

Argos Vergara. Barna. 1984

Benoîte Groult és una escriptora francesa autora d'unes deu novel·les, algunes d'elles escrites en col·laboració amb la seva germana Flora. A «Casi toda una vida», el títol original de la qual és «Les Trois Quarts du Temps», Benoîte Groult explica una història segons els cànons de la millor literatura libentina del segle XVIII francès. El resultat és una estimulació panoràmica de la vida íntima d'una dona, Louise, feta per una altra dona.

Poesia

Revista Ilustrada de Informació Poètica

Ministerio de Cultura.

Madrid. 1984.

Número 21-22

Número monogràfic dedicat a Juan Larrea, un dels grans desconeguts de les lletres castellanes d'aquest segle.

Distribuida per l'Editora Nacional, «Poesia» és una esplèndida publicació d'immillorable aspecte formal i de continguts interessantíssims que surt al carrer a un preu d'allò més raonable. Una iniciativa editorial tal vegada a imitar, per la seva qualitat, per la Conselleria de Cultura de la Generalitat.

Sobre el monument a Josep Pla

Amb la sola intenció de veure el monument a Josep Pla, un assolellat diumenge de juny passat vaig anar a Palafrugell. Curiositat més que no pas afany d'aprendre, deler urgent, desig d'anticipació...? No ho sé. No he sabut poetitzar mai la meua pròpia set. El deute, però, era doble: Pla i l'amic Manuel Cusachs, l'autor—que quan és a Itàlia es fa anomenar Emanuele...

Cusachs és un home de Mataró, d'una modèstia descoratjadora, un esperit cavalleresc que no permet mai que la necessitat li imposi cap gest extern. Fa uns quants anys que el conec. Al principi, en les converses —que jo sempre hauria volgut més extenses i sovintejadades—, hi descobria a poc a poc un home fidel, una inquietud agustiniana, passió de caritat insatisfeta, un continuat interès pel bon funcionament del país i de les institucions, un enamorat de la terra que és la que li feia l'única llei... Però de mica en mica i no pas a través d'ell precisament sinó per un altre «entourage» comú, vaig anar descobrint les activitats artístiques de Cusachs, les seves extenses coneixences amb gent important de casa nostra... —no tinguis por, Manuel: ja ha passat l'època flouresca en què els premis els donaven els polítics... és a dir, tot un món nou i magnètic, que ell no havia tret mai directament a rel·luir. Mai.

Podria dir-ne moltes coses de Manuel Cusachs; i ara m'agradaria de torturar la llengua, forçar-la a conceptes nous, originals, inusuals. Però ho deixarem córrer: és llei de tota eficàcia, no ser gaire frisa. No vull pas fer ara un panegíric de l'amic de Mataró, entre d'altres raons perquè això, ell no m'ho perdonaria.

Tornem a aquell dia de juny. A ple sol matinal, vaig contemplar bé el monument, perquè m'interessa per aque-

lla doble partida que deia al principi. Em penso que vaig encetar tant el moment com els elements climàtics i de disposició d'esperit, per a regalar-me en la contemplació i el record.

La plaça és espaiosa i, importantíssim, de parets baixes. (I ara penso en el que podria ser la «contra plaça», la de cloendes desmesuradament altes, la nostra Plaça de la Palmera, al cor de Figueres). La presidència és compartida: a un cantó l'edifici de l'ajuntament de la vila de Palafrugell, de corpòria presència, un pèl bufada. A l'altre cantó unes escoles, la presència de les quals, de bones a primeres, em fa témer pel pulcre manteniment del conjunt de l'abordable monument.

Em sembla endevinar que el tema principal és el retrat al bronze, ampliació exacta d'un bust que Cusachs féu a Pla, aquest de tamany normal interior, del que l'escultor en serva un viu record: després de lliurar-li l'obra, retratista i retratat vingueren a dinar a Figueres. Era el Dijous Sant de l'any 1976. El propi Pla parla de tota aquesta circumstància a «Notes del capvespro», volum 35 de l'Obra Completa, pàgina 488:

«Ara no fa pas gaires dies, aparegué a casa, al Mas Pla, l'escultor Cusachs, acompanyat de la seva amable i maca senyora, portant l'escultura, emmotllada en bronze, de la meua cara. (...) M'ensenya el que ha fet. Hi dono una mirada, vaig quedar més aviat sorprès. En primer lloc, la semblança de l'escultura amb la meua cara hi és prodigiosament donada. Vaig pensar de seguida: la gent que la vegi i em conegui dirà que és una caricatura molt ben feta (...) Mentre me la mirava, vaig dir-me internament: "Aquesta és una escultura sobre la qual l'artista ha projectat el caràcter" (...) En aquest tros de bronze la vida hi és...»

Davant per davant de l'obra del mig de la plaça, tot seguit penso que això no vol ser un monument-monumental, sinó assequible: no hi han platabandes que l'allunyin ni filferros que l'isolin. Al contrari: La gent s'hi pot asseure, tot i

Josep Valls i el retrat en bronze del mestre Josep Pla.

que sigui en un banc més o menys simbòlic. És innegable que Cusachs no ha volgut fer un monument, sinó que es tracta de l'homenatge d'un escultor a un home que conegué en vida, i al qui sempre admirà.

Assegut al banc, em sento resguardat per un considerable bloc de granit, símbol que l'Obra Completa de Pla pot ser tan ferma i perdurable com el carreu. Aquest banc és de marbre massís; al frontispici hi han gravats per incisió uns dibuixos que interpreten fragments de la vida i obra de l'escriptor: Cadaqués, Pa i raïm, París, La Verema, Els Pagesos, el Mas Pla i el seu propietari escrivint sota l'ampla campana de la llar... Aquesta part diem-ne frontallera, no porta cap epígraf o llegenda estil «Onorate l'altíssimo poeta», ni cosa semblant; només un nom: Josep Pla. Al costat de les lletres de ferro forjat, no es diu que sigui escriptor, i no hi figura cap data de res. Però sí que en una ceràmica de gres cuita a alta temperatura, és Josep Pla qui es presenta ell mateix:

«Jo vinc del fons del país. La totalitat de la meua sang és empordanesa. No sóc més que un simple i rústic pagès sofisticat per la cultura.»

Darrera el monument, una altra ceràmica, amb textos diversos de Josep Pla, fins i tot

del contradictori Josep Pla, seleccionats amb gran cura per l'escultor i per l'editor i seu primer amic Josep Vergés.

I sobre el bloc, la figura de bronze d'una noia llatina, portadora de l'ofrena. Però atenció, que torna el Cusachs autèntic: No ofereix, com fóra —si m'és permés de dir-ho— normal i freqüent, una corona de llor, per exemple. No. La noia ofereix els emblemes de la llibertat: el vent i el mar. El mar ve representat per una barca de vela llatina i una petxina que fa de palmell de la mà esquerra de la figura. I el vent ve representat per la cadència dels cabells a l'acció de les ràfegues... Els dos elements estimats de Josep Pla, les dues constants en tota la seva obra, els que podríem triar em pense més escaients per a concretar en paràbola tots els innombrables «papers» de Josep Pla.

L'al·legoria serveix per donar força patètica i gust de realitat empreses de la imaginació. Jo goso afirmar aquí que Manuel Cusachs ha encertat de ple en aquesta difícil diana de la metàfora resumida i aplicada. Si l'amic arriba a llegir aquest paper, espero que em sàpiga perdonar la gosadia. I que la seva descoratjadora modèstia i la seva agustiniana inquietud no m'ho tinguin en compte.

Josep Valls i Grau

A la Llibreria
ELS TROBADORS
de l'Escala hi trobareu
llibres de nou i
llibres de vell

una vegada...
da...

LLIBRERIA
ELS TROBADORS
PASSEIG DEL MAR 2
l'Escala - alt empordà

Llibreria especialitzada
en temàtica
de l'Empordà

Llibreter

alemany

Pujada del Castell, 43

FIGUERES

Tothom deu admetre que els catalans tenim «un codi de valors», «una manera d'entendre el món», que és la que correspon a l'espai humà del qual formen part i que en diem «món occidental», «països desenvolupats», i que coincideix amb l'àrea de difusió de la moral judeo-cristiana. O sigui, Europa i Amèrica del Nord. Bé, doncs per poc més de mil kms. tenim a l'abast un país que des de la nostra perspectiva presenta dos grans atractius. D'una banda i pel fet de pertànyer a l'àrea econòmica del tercer món, ens ofereix una panoràmica molt semblant a com devia funcionar el nostre país dues, tres o quatre generacions enrera, i de l'altra, el Marroc, com tots els pobles magrebins, s'ha configurat com a tal sota la influència cultural musulmana i per això ens permet de viure un mitjà social, cultural, etc., que pertany a una altra civilització. Començarem pel primer aspecte.

El salt enrera en el temps el constatem als mons rural i urbà. Al rural amb la manera de viure dels pagesos, sense comoditats, absolutament lligats per necessitat i temperament a la terra, amb aquells animals —pocs i d'una certa varietat— que hauran de cobrir les necessitats bàsiques d'aquesta economia gairebé autosuficient, i amb la manera de treballar —es veu poquíssima maquinària—, auxiliat de mules, «matxos» i ases, en general tot plegat més pròxim a sistemes de segles enrera que no pas de l'actualitat europea. Quan en lloc de pagesos són pastors, la majoria nòmades que viuen en tendes de pell —**jaimes**—, traslladant-se contínuament de lloc quan les cabres s'han acabat les quatre herbotes que creixen al paisatge que els és propi: el desert, llavors estem davant d'un sistema de vida «atemporal»: fa dos o tres mil anys devien fer-ho igual. L'olla bullint davant de la **jaima**, homes i criatures corrent amb les cabres, o bé efectuant algun treball de l'artesania més simple: cuir o teixit. Dormen sobre unes confortabilíssimes catifes de quatre o cinc centímetres de gruix, teixides a ma amb pèl de camell o llana d'ovella, de gran simplicitat en la decoració —algun detall als angles. Però l'«espectacle» rural és el mercat periòdic, setmanal generalment, però també mensual si la llunyania del punt de convergència ho exigeix. La reunió pot ser en un poble o també en algun oasi —convé que hi hagi aigua per a les bèsties— en les zones desèrtiques. Tothom arriba a peu, damunt d'ases i

Viatge al Marroc

Joan Ferrerós

La Brigada Lleugera ha acompanyat Alí Babà al Marroc, que és el lloc més a prop que tenim per a treure el cap a una altra civilització. N'han tornat i han explicat al cronista tot el que segueix.

mules, o bé dalt de la caixa plena de gent de pocs camions, amb tot allò que té per vendre i canviar —animals, manufactura—; després de sorolloses negociacions tornaran a casa, tant si són nòmades com si viuen al poble, proveïts de l'indispensable: sucre, sal, te, de què s'hauran aprovisionat a les parades dels especiers que també assisteixen als mercats. Hauran pres uns quants tes durant el dia preparats cerimoniosament amb qui hagin fet tractes. El famós te amb menta: en una gran i artística tetera bull aigua, s'hi afegeix te i bastant sucre i en el moment precís s'aboca a vasos que contenen un grapat de brots de menta, tots col·locats sobre unes safates metàl·liques, grans, treballades amb gran profusió de dibuixos. Segurament també hauran menjat, a taula si és al poble o a terra segons el lloc, **cous-cous**, una mena de carn d'olla amb sèmola, servida sense suc, o **tajín**, una mena d'estofat. La carn emprada, xai, pollastre, bou o vedella. Es menja amb els dits però amb gran pulcritud: no

més amb les puntes dels tres dits imprescindibles per a agafar un trosset de carn o verdura o un mos de sèmola. Després de menjar, sigui en un local o a l'aire lliure, es rentaran la boca amb una mica d'aigua, fregant-se les dents amb l'índex amb gran habilitat i lleugeresa. Aquests mercats sota un sol intensíssim, ofereixen una vista de tenderols de pell o de tela, un formigueig de bèsties i d'homes vestits amb xilabes i turbans; l'olfacte tasta totes les olors possibles des de les espècies exòtiques per a nosaltres, fins als olors dels animals i de les pells curtidors, tot plegat amanit pel xivarri incessant que el comerç del regateig exigeix.

Cuitem a puntualitzar que la «novetat» al Marroc es troba especialment després de travessar els Atlas, al vessant saharià. El vessant mediterrani i atlàntic-nord no ofereix tantes diferències comparativament amb el sud peninsular. Tot l'espai que quedaria al sud d'una línia imaginària que passés per Rabat i Fes, és el més

allunyat de les influències europees malgrat que fos tants anys colònia francesa.

A les poblacions es viu bàsicament de la manufactura. Teixits —catifes, peces de vestir— amb totes les derivacions: tints, filats; cuir —babutxes, bosses, etc.—, i metall treballat artísticament. Hi treballa tothom: homes, dones i criatures sense cap reglamentació laboral d'horari, sous, edat, contractes. L'assistència de les criatures a l'escola depèn de la voluntat dels pares. Generalment es treballa en obradors minúsculs, de caire familiar i a la vista, agrupats per oficis o especialitats de cada procés artesanal, en una mena de carrers que a la nit es tanquen per cada extrem. Pensem en els nostres carrers antics que duen noms d'oficis. A continuació d'aquests carrers estrets —només hi circulen persones i animals de bast—, hi ha els establiments de venda, també minúsculs, on sovint el propietari-venedor per a introduir-s'hi necessita fer un salt per sobre el taulell que barra l'entrada, amb l'ajut

d'una corda curta que pendula sobre l'obertura. Botigues i obradors agrupats per especialitats, cada una d'elles constitueix un **zoco** (mercat). A vegades aquests carrers estan coberts d'encanyssats i l'atmosfera és relativament fresca.

La venda es produeix sistemàticament pel sistema de regateig. No hi ha res pràcticament al Marroc —ni a Tuníssia ni a Turquia— marcat amb el preu. En aquests països cal entrar dins d'aquest joc de l'estira i afliuix oblidat pels mediterranis del nord, i amb una certa «sabiduria», es poden pagar preus acceptables per la tetera, la xilaba, el vidre, la plata o la catifa. El preu és absolutament fluctuant: ja hem parlat de l'aspecte laboral —no compten el treball per hores—; afegim-hi la poca importància que concedeixen al pas del temps, l'aspecte que ofereix el comprador: l'interès mostrat, la cara de turista, si és jove o vell, si és alemany o llatí. Vendrà bé a un centreuropu de mitja edat, perplex, esparverat i enganyat pel teatre que la transacció comporta, i no tan bé a una jove barcelonina que hagi anat un parell de cops al mercat de les Glòries o de Sant Antoni i que a la segona compra ja serà capaç de discutir i gesticular mitja hora per cinc dirhams (IDH igual IFF), sobre una quasi entesa a l'entorn de cent DH, del valor d'una plata. Un fet curiós: es mostren absolutament ofesos si el comprador ofereix inicialment una quantitat que objectivament sigui excessivament baixa pel valor de la peça, fins al punt d'engegar-vos a... (si no sabeu àrab o bereber no ho sabreu mai; fins aquell moment la conversa es produïa en francès).

Els **zocos**, mercats especialitzats, toquen els uns amb els altres, contenen també vivendes de molts d'aquests artesans-venedors, **mesquites** (entrada reservada a musulmans), escoles coràniques (una cinquantena de vailets de dos, tres, quatre anys aprenen a recitar a ple pulmó versicles de l'**Alcorà**, dirigits per un vell «especialista»). Entre aquestes agrupacions comercials hi ha també **zocos** dedicats a la venda d'aliments. Tot aquest conjunt constitueix la **medina**, sovint voltada encara de muralla defensiva. La resta del poble o ciutat sembla un apèndix d'aquest microcosmos humà. Fora de la medina trobem grans places-mercat, vivendes, algun taller, immensos cafès freqüentats només pels homes, sobretot a l'hora baixa, on xerren animosament

tot prenent te, aigua, cocacola, o fanta; cap beguda alcohòlica: la religió ho prohibeix.

La població masculina viu al carrer: els homes treballant o al cafè, els joves us aborden per a intentar vendre-us qual-sevol petit objecte manufacturat: cistells, mirallets, etc., o bé per a oferir-se de guies per a visitar la medina. Per a aquest afer és imprescindible arribar pel sistema habitual a un acord econòmic previ amb un d'ells: les medines de les ciutats són veritables laberints i, de passada, en anar acompanyat, us lliurareu de la tabarra de més i constants ofertes. Les dones es veuen poc al carrer i quan hi són van per feina a comprar als zocos alimentaris. Els nord-africans encara no han après l'art de la mistificació: la carn, que encara no està hormonada, és boníssima; la fruita i la verdura que tota ha madurat a la planta, talment. Els preus són sensiblement més baixos que aquí: 1 kg. de costelles de xai costen unes cinc-centes pessetes. Acabades les ocupacions, la dona torna a casa, d'on no surt si no és per a reunir-se amb altres dones a casa d'una d'elles. A l'interior del país encara és absolutament generalitzat l'ús del vel facial; la religió, com a mínim a nivell formal conserva un gran poder sobre els costums. Diem a nivell formal perquè si hem de fer cas d'un estudiant de Marraqueix, un cinquanta per cent del personal femení es prostitueix ocasionalment, empès, més que per necessitats bàsiques, per l'esperonament d'un cert afany consumista. Curiosament també són les dones el principal públic telespectador.

El segon gran centre d'interès del Marroc, és el basat en el fet de pertànyer a una altra civilització presidida pel mahometisme o, com preferirien dir ells, islamisme ja que no concedeixen a Mahoma més relleu que el de profeta. La religió com a rectora de la vida quotidiana segueix absolutament arrelada. De les criatures a les escoles alcoràniques i de les vestimentes i *apartheid* formal de les dones ja n'hem parlat. Des del carrer estant ho seguim constatant. Els **minarets** —espècie de campanars— convoquen mitjançant uns altaveus substituïts moderns del **metzi**, cinc vegades al dia a l'oració: l'assistència a la mesquita (església), o simplement la litúrgia practicada a l'aire lliure. És insòlit contemplar en zona desèrtica un policia parar i baixar del tot-terreny, treure's les botes, agenollar-se de cara a la Meca i

practicar les inflexions i oracions que deuen convenir al cas.

La mesquita és el centre de la circumferència vital de l'islàmic. Es el lloc de meditació i d'oració on acudirà diverses vegades al dia. Cada nucli en té una d'important, l'**aljama**, i d'altres de més reduïdes. L'**al-jama** a més sol ser l'edifici més notable de la ciutat des del punt de vista artístic i, junt amb el minaret, des de l'arquitectònic. Són d'entrada prohibida a no islàmics però a vegades —la de Fes, per exemple— en podem veure gairebé tot l'interior a través de les portes esbatanades. El creient es renta o simplement es mulla els peus a l'entrada, a l'interior camina descalç —és preceptiu— sobre el terra cobert d'estora d'espert. Un cop a dins, prega de cara a una cavitat que senyala la direcció de la Meca, o bé reflexiona sobre la lectura que ha fet d'algun versicle de l'Alcorà. Les mesquites són nombrosíssimes a causa de l'elevat ús social que se'n fa. Per exemple n'arriben a tenir una «in situ» els treballadors d'una petita però impressionant factoria primitivíssima que s'ocupa de l'art de tenyir pells de cuir, a l'aire lliure a ple centre de la medina de Fes.

La **madrassa**, universitat medieval alcorànica, és visitable avui dia perquè la universitat ha substituït i ampliat la seva antiga funció de formar estudiants segons la preceptiva. Semblants a la mesquita disposen també d'habitacions a l'entorn que ocupaven els antics «interns». Aquests edificis, juntament amb algun palau dels, fins els anys cinquanta, **paixàs** (governadors), són els que mostren amb més profusió l'art decoratiu islàmic, produït amb guix, rajola i fusta de ce-

dre, d'un gran alambinament de formes, barroc —espès—, i que sol anar acompanyat de cites alcoràniques barrejades entre l'entortolligament de formes a vegades «vegetals», a vegades geomètriques. L'Alhambra de Granada segurament n'és l'exemple més esplendorós del Mediterrani occidental. Quan hi apareix el marbre, sobretot en funció de mosaic, el guia de torn s'afanya a explicar-vos que és de Carrara i que s'obtingué canviant kg. de marbre-kg. de sucre...

La tercera edificació que hem citat, els palaus, mostren el gust per la sensualitat —aquest fet és general en qual-sevol nivell social— però aquí d'un gran refinament. Inevitablement tornem a pensar en l'Alhambra, però el que hi ha a Marraqueix ens la desplaça immediatament dels sentits: ocupat pel paixà de la regió sud del Marroc fins a la independència fa trenta anys— i que encara és habitat periòdicament, ofereix l'«olor» de cosa viscuda i ens en fa sentir l'actualitat. Fonts, patis, habitació del governador, habitacions de les esposes, generalment quatre segons l'Alcorà, seguint la gradació de luxe i ubicació de la preferida a les altres tres. Les de les concubines, aquestes sense altre limit que les possibilitats de l'envejable estadà, o les necessitats de prestigi i varietat... les parts ocupades per cada una de les mullers estan perfectament delimitades dins del palau: cada una fa vida a part al seu apartament. Al carrer passa exactament el mateix: el musulmà que té més d'una dona disposa d'una casa petita o gran per cada una d'elles. Si hi afegim que a més té l'obligació de mantenir-les, arribarem a la mateixa conclusió que la majoria

d'elles: una i encara gràcies, que ja fa anar prou malament d'armilla.

El darrer centre important d'interès històrico-cultural és la **casbah**. Són petits nuclis fortificats, d'origen antic. Potser el nom deriva del barri d'Alger anomenat així en francès. Actualment han anat quedant integrades a l'espai d'una ciutat, però mantenen la muralla amb poques portes. A dins algun palaueu —primitiu, deshabitad— adossat al mur, i carrers estretíssims amb cases molt simples. Fa la impressió que la vida allà transcorre a part de la resta de la ciutat, lentíssima i pobra. A les ombres d'aquests carrers, els vells asseguts sembla que hi han estat sempre, contemplant el pas dels segles. Les més interessants —que menys transformació han sofert— són els de les ciutats i pobles de l'interior. Algunes **casbah** ha esdevingut famosa: Ait-Benhaddou, tota d'argila roja, que ha servit d'escenari per a pel·lícules tan conegudes com «Lawrence d'Àrabia», «Sodoma i Gomorra» (fa un mes que l'han passada per la tele), i d'altres.

Algunes d'aquestes casbahs, poques, s'han mistificat una mica, com la de Rabat, situada damunt d'una elevació al costat de l'Atlàntic, amb bona vista sobre el port i el mar, amb cafè-jardí, manufactures turístiques, parets blanc-calç, etc.

Acabem amb la «plaça major» del Marraqueix: **Jemaa el Fna**. Com totes, fora de la Medina però al costat. Una gran esplanada irregular, voltada de construccions baixes, algunes colonials que fan de seu d'un banc («du Marroc») i de cafès (el més famós, el «de París»). Al centre, llevat de les hores de sol més intens —insuportable— s'hi instal·len

tot voltant primer i cap al mig després, tot tipus de parades amb el corresponent tenderol, constituint un mercat diari que es perllongarà fins a la nit molt tard. Quan el sol se n'ha anat, il·luminació individual de carbur o butà. Ofereixen l'artesanía habitual d'altres mercats però, a més, beure i menjar que confeccionen allà mateix, davant dels ulls dels clients que s'asseuen en un banc estret que volta la parada. També arriben a la plaça músics —orquestrats o individuals— que, un cop instal·lats a terra, toquen i recapten la voluntat de l'auditori: d'altres treuen immediatament tres o quatre serps que «ballaran» davant la xirimia. Veure contornejar-se una cobra davant la gralla del músic assegut amb les cames creuades, sempre fa un gran efecte que sol ser aprofitat pels turistes per fer la tradicional foto. Però si el que l'ha feta se'n va sense pagar el dirham de consuetud, probablement es trobi de cop amb alguna de les serps que ballaven sobre el coll i espatlles: l'interessat li ha tirat per a recordar-li i «convidar-lo» a pagar la petita contribució. També acudeixen a la plaça cap al tard i a la nit grups de berebers que han baixat de les muntanyes —vendre/comprar— i fan gresca ells mateixos al voltant d'un fanal, tocant, cantant i ballant a un ritme frenètic i, segons una turista invitada ocasionalment a la dansa, excitant. El record dels nostres joglars medievals i «racontadors de noves» és inevitable quan veiem un home amb un guitarró, que salmodieja una melodia monòtona que, encara que no entenguem, intuïm que és una cantarella musicada; els homes, asseguts els de prop, drets els de darrera, escolten tot voltant amb gran atenció. Altres vegades el «narrador» explica el conte o història sense música amb gran vivacitat i gent, davant un auditori semblant. Tot plegat configura una mena de món que pul·lula per la plaça que se'n presenta com una reducció a una escala petita, de la complexitat, grandesa i misèries del Magreb.

Els nostres informants però es resisteixen a explicar-nos les conclusions sensorials que es poden treure de tot aquest còctel d'ingredients que van des de la misèria tercermundista luxe oriental, des de la «pre-press» preindustrial fins a la vivacitat en el mercadeig tot plegat combinat segons la preceptiva alcorànica (molt semblant a l'Antic Testament), i escalfat a temperatures africanes. Això, diuen, cal que ho recordeu quan en torneu.

El campament itinerant dels expedicionaris